

Arne Lystad

Askim Kirkemuseum

Omtrent slik var kanskje steinkirken
Tegnet etter prof. Meyers snitt-tegninger og beskrivelse

**Museets gjenstander,
med beskrivelse av noen av dem**

Askim Kirkemuseum

Etter en idé av sogneprest Bent Reidar Eriksen og kirkeverge Øivind Berge ble i forbindelse med kapellets 50-års jubileum i 2007 de kirkerelaterte gjenstander man har i kirken og i Askim Museum samlet i et kirkemuseum i to tidligere kontorlokaler i kapellet. Montering, vedlikehold og eventuell senere utvidelse av samlingen ble overlatt til Arne Lystad, og ferdigstilling av museet ble satt til feiringen av kapellets 50-års jubileum i juni 2007.

Lokalene var ubetydelig slitt, oppussing var ikke nødvendig, og i mars 2007 begynte overføringen til museumslokalene av gjenstander fra kirken og kirkekontoret. Det ble også gjort avtale med Askim Museum om utlån av kirkerelaterte gjenstander fra museet, for utstilling i kirkemuseet. I juni 2008 fikk dessuten museet tilført en del bibler, salmebøker og andre religionsrelaterte bøker fra historielagets samlinger i Høvleriet.

Kirkemuseet er en selvstendig enhet som administreres av Kirken, men samtidig en del av Askim Museums samlinger, og deler av samlingen som ikke er spesielt knyttet til kirkens historie, er forutsatt overført til Askim Museum om kirkemuseet blir nedlagt. Likeledes bør de privat utlånte gjenstander tilbys tilbakelevert til utlåner om så skjer.

Lørdag 9. juni 2007 ble kirkemuseet åpnet for publikum som i de to lokalene kunne betrakte gjenstander med kirketilhørighet fra langt bak i bygdas historie. Samlingen i museet er stort sett vanlige gjenstander som forbindes med en kirkes virksomhet, men det er også gjenstander som er spesielle, noen til og med ukjent for folk flest.

Harald P. Johnsen, Pål Bolak og Bjørn Thore Engerbråten hjalp til med tunge løft, men det var nødvendig med noe hjelp også fra personer utenfor Kirken til etablering av museet, og en spesiell takk rettes til Odd Stokkebak, Asbjørn Høie og Hans Berg for velvillig bistand. Bjørn Hasselgård og Helge Knutsen har også hjulpet til under veis ved behov.

Gjenstander i museet

- Treskulptur med kongemonogram. (Kjøpt tilbake fra Trøgstad museum sammen med galleritavlene. (Tilhører Kirken)
- Messehagel. (Tilhører Kirken)
- Prestekjole m/tilbehør. (Tilhører Kirken)
- Stola. (Tilhører Kirken)
- Sakristialter. (Tilhører kirken)
- Lysstaker. (Gitt til kirken i 1750-årene av Jon Østensen og Ole Frandsen Schiolden som eide hver sin halvdel av kirken)
- Ikon (Lagd og gitt til Kirken av Arne Lystad – tilhører Kirken)
- Gravkrans Christian Westby (Utlånt fra Tore Borger, Gjellestad gård)
- Gravkrans Signe Halstvedt (Tilhører Bygdemuseet)
- Gravkrans Anders Laaby (Tilhører Bygdemuseet)
- Smijern gravkors for Jon Arnesøn, Store Ruud (Tilhører Bygdemuseet)
- Støpejern gravkors for Anna Mathea Olsen Bjørnestad (Utlånt av Tore Haugen, Haugen gård)
- Gravstøtte Anders Strømløv Leverbøhn (Tilhører Kirken)
- Støpejern plate for barnegrav (Tilhører kirken)
- Tavle for salmenummer (Tilhører Kirken)
- To begravelsesskjold for H. P. Kristiansen (Tilhører Kirken)
- Marskalkstaver (Tilhører Kirken)
- Kart fra 1878 over kirkeområdet (Tilhører Kirken)
- Arkitektens tegninger av kapellet (Tilhører Kirken)
- Pipekrager (Tilhører Kirken)

- Theodor Thømts maleri av steinkjerka (Tilhører Kirken)
- Anton Thømts akvarell av steinkjerka (Tilhører Bygdemuseet)
- Eva Norengs maleri av steinkjerka (Tilhører Kirken)
- Eva Norengs maleri av prestegården og lysthuset (Tilhører Kirken)
- Minnetavle over Maren Johanne Svendsdatter (Tilhører Bygdemuseet)
- Minnetavle fra Gudim (Tilhører Bygdemuseet)
- Diverse bøker (Tilhører Kirken)
- Diverse bøker (Tilhører Bygdemuseet)
- Kollektbøsser (Gitt av Bjarne Aasvistad – tilhører Kirken))
- Store foto av originalskulpturene Moses og Aron (Tilhører Kirken)
- Foto av 4 treskulpturer fra steinkjerka (Tilhører Kirken)
- Hovednøkkelen til steinkjerka (Tilhører Kirken)
- Arnfin og Klara Haaheims kirkenøkkel (Tilhører Kirken)
- Foto av det første kapellet (Tilhører kirken)
- Foto av driftsbestyrer Aksel Voldberg (Formann i kappellets byggekomité. Tilhører Kirken)
- Foto av sogneprester og kapellaner (Tilhører Kirken)
- En kopi av Askim kirke slik den var før det ble byttet vinduer, og den mistet sin status som verneverdig. Kopien er bygd med fyrstikker av Leif August Nilsen. Han bodde på Gurud, og arbeidet på Askim Gummivarefabrikk hele sitt yrkesaktive liv, ca. 45 år. Nilsen målte opp Furuholmens kirke, og bygde kopien i nøyaktig forminsket målestokk. 6 måneder brukte han på byggingen, og julen 1950 var kopien ferdig. Kopien er en gave til museet fra Nilsens barnebarn Reidar Bjerknæs.
- Til kirkemuseet hører også noen gjenstander som oppbevares i kirken:
12 galleritavler, vinger til altertavle og døpefontfot av kleber. Galleritavlene og vingene er kjøpt tilbake fra Trøgstad museum, og døpefontfoten er tidligere gitt til Kirken av Ansten Westbye. (Gjenstandene tilhører Kirken)
- Bertha Hegres maleri av tyske soldater som ble brakt til kirkegården etter kampene ved Fossum bru i 1940.

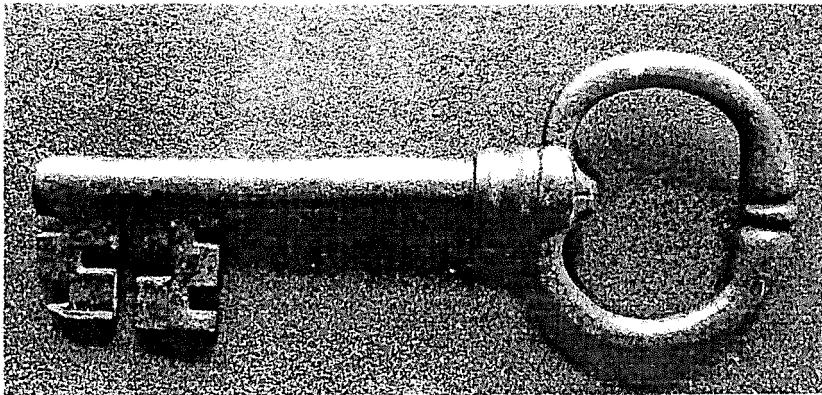

Foto: Kai Arne Lystad

Hovednøkkelen til steinkjerka
I kirkenøkklene var det ofte et kors

Kirkens bøker

1. *D. Henrichs Müllerrrs*
Evangeliske Hierthe-Speyl
Kiøbenhavn, 1785

Håndskrevet på permens bakside: *Den 23 oktober 1846 Blev vort Brulop holdt På Kklovholt (?)*
Øverst på siden med håndskrift: *18(6?)9 Tilhørende Lars A. Ko.*
På baksiden av bakerste perm: *? tilhørende Lars Andersen Klovholt af Solum*

2. ***Bibelen***

Christiania, 1861.

Trykt hos Chr. Grøndahl *Paa det Brittske og Udenlandske Bibelselskabs bekostning.*

På første side etter permen: *Hans Larsen og Bergete. Brylopet den 18 Februar 1869.*
Håndskrevet på neste side: *Denne Bog tilhører Bergette Larsen Domsengen. Erindring af Madame Evensen som jeg har konsumeret hos i 21½ Aar.*
Hans Larsen og Bergettes Bryllupsdag den 18de Februar 1869.
Hans Larsen er født den 9de September 1825.
Bergette er født den 20de September 1821.

I boken ligger er også personopplysninger om Kjøl (med en l) Andreas Larsen og hans bror Anders Larsen, og fra nyere tid et kort med takk fra noen barn i klasse A ved rom skole for «*de fine biblene vi fikk i kirken.*»

3. ***Bibelen***

Udgiven af det norske Bibelselskab, Det Gamle Testament i ny Oversættelse.
Grøndal & Søns Bogtrykkeri, Christiania 1900.

4. ***Bibelen***

Trykt hos Chr. Grøndahl *Paa det Brittske og Udenlandske Bibelselskabs bekostning.*
Christiania, 1881
Preget inn på forsiden: DET BRITTSKE OG UDENLANDSKE BIBELSELSKAB.

5. ***Bibelen***

Det norske Bibelselskabs Forlag. Grøndal & Søns Bogtrykkeri. Christiania 1891.

Bibelen er en gave til Kirkemuseet fra Asbjørn Mikaelson, Fagerliveien i Askim. Han hadde den etter sin mor, Magnhild Svae Mikaelson, som hadde den etter sin far Johannes Svae Skiptvet.

6. ***Bibelen***

Udgiven af Det norske Bibelselskab. Trykt hos Grøndal. Christiania 1873.

Bibelen er en gave til Kirkemuseet fra Ida Marie Leknes i Moss. Hun arvet bibelen etter sin svigermor i Kristiansand S. De apokryfiske skrifter, som ikke er godkjent av Kirken, er med i denne utgaven.

7. **Bibelen**

Udgiven af Det norske Bibelselskab. Trykt hos Grøndal & Søn. Christiania 1885.

Håndskrevet tekst første side: *Erindring til Hans Einar Olsen 1887*. Videre er det håndskrevet 3 sitater fra bibelen.

På siste side før bakre perm er skrevet følgende:

Ole Laurits Hansen født 13. august 1876.

Gunda Karoline Hansen født 27 desember 1879.

Anne Lovise Hansen født 14 januar 1883.

Hilda Olava Hansen født 9 oktober 1886.

Johan Ludvik Hansen født 16 februar 1896.

På baksiden av bakre perm:

Gunda Svendsen født (Hansen) 27-12-1879, og død 6-1-1907.

Dagmar Svendsen født 16/3 1902.

Valborg Svendsen født 14/4 1904. Døde i U.S.A. 28/6 – 65.

8. **Bibelen**

Udgivet af Det Norske Bibelselskab. Grøndal & Søns Bogtrykkeri. Christiania 1896.

9. **Bibelen**

Liten utgave, utgitt av Det Norske Bibelselskabs Forlag i 1926.

Eierens navn, preget inn på forsiden, er overmalt.

10. **Bibelen**

Tittelsiden er fjernet.

11. **Huus-Postil**

En Samling af forskjellige Forfatters, mest Luthers, Franckes og Ponoppidans, Betragtninger over Søn- og Festdages deels Høimesse-, deels Aftensangs-Texter. Første deel.

Christiandssand 1860. Trykt i *S. A. Steens Offisin*.

12. **Kjæmp for Kronen**

Betraktninger over Kirkeaarets Evangelietekster

I Hovedkommissjon hos S. Mittet. Christiania 1896.

13. **I stille Stunder paa Veien hjem**

Betraktninger til hver Dag i Aaret.

Udgivet af Cand. theol. Johannes Brandzæg, Lærer N. Nilsen og Emissær Luddvig Hope.

I. M. Tolleffsens Forlag, Bergen 1900.

14. **Den kommende Konge**

Af James Edson White

Den norske Bogmissions Forlag

Christiania 1901

På andre tittelside er håndskrevet: *Hilmar Nybraaten Askim, 28-10-1911*

15. ***Fra Døden til Livet***
Af C. D. Rosenius
Forlagt af F. Beyer. Bergen 1876
- Et lite hefte innlagt: **FADER VOR**
En esoterisk betraktning av Rudolf Steiner.
A. Rosenbergs Bogtrykkeri, København
16. ***For Fattig og Riig***
Et Søndagsblad til opbyggelig Underholdning
Udgivet og forlagt af "Broderkredsen". Kristiania 1887
17. ***For Fattig og Riig***
3^{die} Aargang 1858
Trykt i det Steenske Bogtrykkeri, Christiania
18. ***For Fattig og Riig***
4^{die} Aargang 1859
Trykt i det Steenske Bogtrykkeri, Christiania. Håndskrevet på første side: *Chr. H. Müller*
19. ***Det nye testamente med bilder***
Det norske Bibelselskabs forlag
Kristiania 1917
Håndskrevet: *Hanna Therese Nybraaten. 28 september 1919*
20. **Indremissionsselskapets Sangbok**
Indremissionsselskapets forlag. Oslo 1926. Håndskrevet uten dato: *Lina Nybraaten*
21. **Evangelii basun**
Utvalgte sanger og salmer ...
Det norske missionsforbunds forlag. Kristiania 1920
Håndskrevet på tittelside. *Hanna Nybraaten*
22. **Seier!**
Sangbok. Tittelsiden er fjernet.
23. ***Kirkesalmebog***
M. B. Landstad og professor dr. E. Blix
Salmebogforlaget. Kristiania 1914
På forsiden av permen preget med gullbokstaver: *Hanna Therese Nybraaten*
24. **M. B. Landstads Kirkesalmebok**
Revidert og forøket
Salmebokforlaget, Oslo 1929

25. M. B. Landstads **Kirkesalmebok**
Andaktsbokselskapet., Oslo 1939
På perm er preget inn med gullbokstaver: **Kristen Gram-Johannessen**. Forsøkt fjernet.
Nederst på bakerste perm, preget inn med gullbokstaver: **24-9-1939**
26. Dr. Erich Pontoppidans **Forklaring**
Trykt paa Jacob Dybwads Forlag i det Stenske Bogtrykkeri. Christiania 1881
27. Boken er fosøkt beskyttet med et varebind lagd av forsiden av *Ny illustrert Tidende*, datert 25de November 1877.
På varebindet er håndskrevet: *Jeg blev komfirmeret den 4de Oktober Aar 1885. Julie Andersen*
28. *Johannes Gossners Skattkiste.*
Bibelske Betragtninger paa hver Dag i Aaret. 5. opplag.
J. W. Cappelens Forlag. Centraltrykkeriet, Christiania 1912
29. Gustav Mevik : **Stedfortrederen**
Lutherstiftelsens Forlag. Oslo 1933
30. **Prædikener**
Bok uten tittelside, forlag og årstall
På første side etter perm er navnet *Hans A. Solberg* skrevet med penn.
31. **KORTE PRÆKENER**
Av dr. Hallesby
32. Dr. M. Luthers
lille
Katekismus
Forlagt av Jacob Dybvad. Kristiania. Uten årstall.

På baksiden av perm er skrevet med blyant: *Denne bok Tilhører mig, Gudrun Hjort.*

Bøker utlånt fra Askim museum

(Fra Høvleriet)

1. **Bibelen**
Med *De apokryfiske Bøger*
Utgitt af det norsk Bibelselskab.
Trykt i 1876 hos Grøndahl & Søn i Christiania.
(AH 1990)

2. **Biblia**
Efter den 1699 udgagne Huus- og Reyse-Bibel
Trykt i *Det Kongel. Waysenhuses Bogtrykkeri, og paa dets Forlag.*
Trykt af Gerhard Giese Salikath, Aar 1769.

Med håndskrift: *Denne Bog tilhører Johannes Andersen Risengen Askim*
Aaret 1873 den 12. Ogtober
(AH 5194)

3. **Samme bibel som 2**
Restaurert
Av navnene som er skrevet synes det som det er skolebibel for Moen skole.

På andre omslagsside er det en lang, vanskelig leselig håndskrevet tekst, forfattet av sogneprest *Hans Jacob Hiort*, og datert *Aschim Prestegaard 24 ? 1794.*

På neste side: *Odd Torp, fra 1979 til ...*

På siden før tittelsiden er håndskrevet en rekke navn og årstall for lærere ved Moen skole.
Øverst på siden står det *Denne Bibel Er mig Hans Hanssen Skoleholder ...* (to linjer uleselig).
Ingen dato.
Neste tekst på siden: *Dene Bibel er mig Ole Olsen Tilhørende saa længe jeg ved Skoleforeningen vedbliver. 1818*
Lars Svendsen, fra 1845 til 1886.
Håheim, fra 1886 til 1927.
A. Solberg, fra 1918 til 1963.
Arne Sandem, fra 1955 til 1966.
Anna Marthine Buer, f. Kjær, fra 1967 til 1979.
(AH 4894)

4. **Bibelen**
Christiania, 1858.
Trykt hos Chr. Grøndahl *Paa det Brittske og Udenlandske Bibelselskabs bekostning.*

Med håndskrift: *Erindring Til A. Syversen. Af Betha Wærnskjold. Den 27 September 1858.*
Med blyant på baksiden av permen: *Oskar Syversen 1877*
(AH 1281)

5. **Bibelen**
Trykt hos Chr. Olsen, *Fredrikshald 1853.*
(AH 444)

6. **Bibelen**
 Christiania, 1835.
 Trykt hos Chr. Grøndahl *Paa det Brittske og Udenlandske Bibelselskabs bekostning. Sælges indbunden for 1 Spd. 96 f.*
 (AH 1438)
7. **Bibelen**
 Håndskrevet tekst første side: *Tilhører Thora Marie Svendsen Gudim, født 5. Desbr. 1844.*
 (AH 796)
8. **Bibelen**
Med Billeder i Staalstik og Lithographi.
 På første side står skrevet *Tilhører E. Daugstad, Trondhjem 5. Okt. 1837.*
H. T. Winthers Forlag. Trykt i Forlæggerens Officin af W. J. Winter i Christiania 1837.
 (AH 1496)
9. *D. Henrichs Müllers*
Evangeliske Hierthe-Speyl
Kiøbenhavn, 1785
- På første side står det en del tekst, det meste uleselig.
Anne Andersdatter, 5. juni 1786.
Andrias Andersen, 15. September 1788, Gaarden Houggen Spydeberg.
Johane Jacobs Datter Rud. 1755.
30de November Ano 1791 for min Datter Christiana ... på Gaarden Ruk i Skitvet Sogn.
- På neste side en ny håndskrevet tekst:
Jeg Ole Anthon Johannesen er født til Verden den 19. Mai i Aaret 1844 paa Gaarden lille Løken i Spydebergs Prestegjeld og Komfirmeret i Spydebergs Kirke den 2den Oktober i Aar 1859.
 (AH 471)
10. *D. Henrichs Müllerrrs*
Evangeliske Hierthe-Speyl
Kiøbenhavn
 (uten årstall)
- Håndskrevet tekst på side 2: *Ole Nilsen Kopperud. Jeg er født til Verden den 16de September Aar 1835, Døbt den 27des. M. i Askim Kirke af Pastor Heidenreich – Komfirmeret den 1. Søndag efter Trinitates, den 29de September i ovennevnte Kirke, Aar 1850 af Pastor Heidenreich.*
 (AH 917)
11. **Anden Deel** av nr. 10.
 (AH 1954 B)
12. **Søn- og Fest – Dags Andakter**
Ved Hans Jørgen Birch, Sogneprest i Glostrup. Gyldendals Forlag, Kiøbenhavn 1785.
 (AH 1954 A)

13. ***Luthers Fortaler til de Bibelske bøger***
Trykt i 1853 hos Chr. Olsen i Fredrikshald
(AH 446)
14. ***Johan Arnts Postille***
Trykt paa O. Nielsens Forlag, hos Chr. Olsen i Fredrikshald i 1855.
Håndskrevet tekst første side: *Denne Bog tilhører Anders Gundersen, Ejebakke i Askim.*
(AH 964)
15. **Samme som nr. 13.**
Håndskrevet på side 2: *Huspostill for Svend Jørgensen Frankrige. Den 29/11 1867, kjøpt i Aaret 1865.*
Videre: *jeg er fød til Værden den 16de October i Aaret 1818, og blev Komfirmeret af Pastor Dal i Aaret 1833 ----- paa Gaarden Skjolden i Askim Prestegjeld 1833 !*

Nederst på siden er med en annen håndskrift skrevet *Pastor Dal, Sogneprest til Askim.*
Det er ingen pastor Dal i opptegnelsen av prester i Askim. Det er mulig han virket en stund mellom Broch, som sluttet i 1833, og Heidenreich som begynte i 1833.

På baksiden av permen er skrevet en del som er leselig, og noe som er uleselig:
Jeg blir 15 Aar den 9de Mai 1867.
Denne Bog tilhører mig, Frantz Gundersen Grøtvedt født den 9de Mai 1831.

Neste navn er vanskelig å tyde: *Andrills J?h?nessen.*

Videre: *Svend Jørgensen Frankrige i Askim Prestegjeld den 13 October 1865.*

Nederst på siden står det 1816 med store tall.

Øverst på neste side: *Hans Svendsen Frankrig.*
Videre: *Denne Bog tilhører mig Frantz Gundersen Grødtvedt i Askim Sogn 1861.*
(AH 4377)
16. ***Enfoldige betraktninger*** over evangeliene.
Trykt og forlagt i Christiania i 1830 hos Chr. Grøndahl.

Håndskrevet på baksiden av permen: *Tilhører Omgangsskolen i Skjørtenfjerdingen i Askim .. videre vanskelig leselig, 1830.*
Man fortsatte å bruke boken i Skjørtenfjerdingen. På neste side gjentas teksten på baksiden av permen, men nå datert 1846.
(AH 781)
17. **Johan Arnd's Huuspostille**
Med Arnd's Portræt i Staalstik
Skrevet på tittelsiden: *Gjitt til Askim Bygdemuseum av Anna Hoel - Skoveg*
Trykt i Stavanger 1870
(AH 2001)

18. **Opbyggelsesbog**
Odense 1844. Trykt i København.

Tekst på første side: ? Münster
(AH 1024)
19. ***Andaktsbog for Menigmand***
6. opplag – pris 36 f innbunden.

Tekst baksiden av perm: *Tilhørende Svend Christensen, Rakkestad 24/12 – 44*
Erindring af Hanne Brock.
(AH 1450)
20. ***Prædikener over Evangelierne***
Samlede og udgivne af E. F. Erkhof
Forlagt af Jacob Dybvad
Trykt i Centraltrykkeriet i 1880
Håndskrevet første side: *H. C. Berg*
(Nummer mangler)
21. ***John Ashworths Liv***
og Virksomhed
Udgivet af Pastor Storjohann
Trykt og forlagt af Th. Steen i 1876
Håndskrevet første side: *Tilhører Maria Andersdatter Eiebakke i Askim 1882.*
(AH 1027 B)
22. ***Anhang til Jesu Christi Levnetshistorie***
Forfatter: I. I. Heff – oversatt af Hans Wilhelm Riber.
Trykt på Gyldendals Forlag, hos F. M. Thiele. København 1783.
Håndskrevet første side:
Øverst på siden: *Heidenreich*
Midt på siden: *Tilhører Niels Hansen Kopperud i Askim, 1858*
På neste side med blyant: *Tilhører mig Karl Anton Olsen, Kopperud i Askim, den 20-5-1887.*
(AH 1993)
23. ***Kirkesalmebog***
Samlet og udarbeidet ved M. B. Landstad
Forlagt af Joh. Guldbrandsen, Christiania 1886.
(AH 1028 F)
24. ***Landstads Salmebog***
Uten tittelblad
(AH 806)
25. ***Kirkesalmebog***
Samlet og udarbeidet ved M. B. Landstad.
Forlagt af Jacob Dybwad, Christiania 1876.
(1028 E)

26. ***Vor Herres og Frelseres Jesu Christi Nye Testamente***
Selges her u-indbunden for 12 skill. Danske.
Udi det Kongel Waisen-Huses Bogtrykkeri og paa dets Forlag.
Trykt af Gottmand Friderich Kisel, 1736.
 Det synes som boken har tilhørt sogneprest Paul Hjort. På permens bakside er skrevet noe som synes å handle om biskop Dorps 4. visitasjon av menigheten og kirken. På neste side synes å være skrevet en noe forkortet versjon av teksten på foregående side.
 Teksten begynner øverst på siden med *A^o 1748, 14. september*, og er nederst underskrevet:

Askim Præste-Gaard
Anno et die
Ut. Supra
P. Hiort

På siden før tittelsiden er håndskrevet, uten underskrift følgende:

Sophia Magdalene
Regina ac K?
Augustissimi, Clementis-
Simi ac Beatissimi
Regis Christianis Sexti

- (AH478)
27. ***Salmebog***
Trykt i Udi det Kongel. Waisen-Huses Bogtrykkeri og paa dets Forlag. Kiøbenhavn 1800.
 Salmeboken ble utarbeidet og utgitt på kongens befaling, og den er derfor stilt til kongen.
 På første side er skrevet med vakker håndskrift: *denne Bog tilhører mig Marte Jonsdatter, Masengen, Askim Prestegjeld ???*
 (AH 315)
28. ***Salmebog***
Af L. Harboe og O. Høegh Guldberg. Christiania 1838
 (AH 1282)
29. ***Salmebog***
Af L. Harboe og Høegh Guldberg. Christiania 1845.
 (AH 97)
30. ***Salmebog***
Trykt i Udi det Kongel Waisen-Huses Bogtrykkeri og paa dets Forlag. Kiøbenhavn 1799.
 Salmeboken ble utarbeidet og utgitt på kongens befaling, og den er derfor stilt til kongen.
31. ***Evangeliske skrifter og Salmebog.***
 Trykt og tilkjøbs hos Chr. Grøndahl
 Christiania 1834.
 (AH 2066)

32. Kristelig Psalmebog

Samlet af J. Johnsen, Christiania 1853.

Håndskrevet med blyant: *Tilhører Regine Maria Svensen ?*
Videre er *Johan, Svend* og *Padal* leselig.

På bakerste perms innside kan også noe tydes:

Denne Bog tilhører mig Regine Maria Svens datter Padal

Jeg ble født til verden paa gården Holøs i Rakkestad... (resten er vanskelig å tyde)

(AH 1018 A)

33. Den Forordnede Kirke-PsalmeBog

Trygt udi Missions-Collegii Bogtrykkerie/ og paa deres Forlag. Aar 17 (10?).

Håndskrevet på først side etter permen:

Denne Bog tilhører mig Berthe Jørgens Datter Tangen.

Født til Verden den 1de Marst 1798.

Senere skrevet: *Paa Gaarden Holone i Eidsberg 1869.*

Boken vandret videre til Ski. På siste side før salmene begynner står følgende:

Denne Bog tilhører Svend Johansen Moseby i Ski. 1876.

Neste år er det igjen nye eier av boken. Bak i boken står følgende:

Denne Bog Tilhører Johanes Christiansen Maaseby 1877.

(AH 1027 A)

34. Evangelisk – kristelig Psalmebog

Trykt i Udi det Kongel Waisen-Huses Bogtrykkeri og paa dets Forlag. Kiøbenhavn 1805.

(AH 1555)

35. Forklaring over Luthers Liden Catechismo

Trykt i Udi det Kongel Waisen-Huses Bogtrykkeri og paa dets Forlag. Kiøbenhavn 1804.

Håndskrevet på permens bakside: *Johanes Jørgensen, 1822.*

(AH 479)

Litt om bilder og tegninger, og noen av gjenstandenes historie,

Gravminner generelt

Gravminner er brukt i Norge fra langt bak i tiden. Gravhauger, gravrøyser og bautasteiner var vanlige gravminner i hedensk tid. Disse var imidlertid forbeholdt rikmannen, bonden med egen gård, og hans familie. Vanlige folk fikk bare en flatmarksgrav, noen ganger markert med en enkel liten stein, men oftest uten synlig markering.

Med kristendommen og kirkegårdene fikk også vanlige folk et gravminne, men enklere enn adelens og storbondens minnesmerke. Vanligvis var det bare et enkelt trekors, eller kanskje bare et trestykke – som ikke hadde lang varighet. Storfolk ble i blant gravlagt under kirkegulvet. Hvis det var steingulv kunne graven være dekket av et nedfelt steinlokk med uthogd inskripsjon. Den gjeveste plassen var under gulvet i koret, som var bedre enn under gulvet i kirkeskipet, som igjen var en mer ærerik plass enn ute på kirkegården. Den mest ærerike på kirkegården var i sydveggen, under takdryppet, men utenfor østveggen var også bra.

Solkors, eller hjulkors, er et urgammelt symbol, kjent i Norge fra bronsealderen. Da kristendommen kom til landet ble solkors symbol på Kristus i himmelrommet. Solkorsene ble i noen kirker hugd inn i kirkeveggen for å vise at dette er Jesu eiendom, og de ble i blant hugd inn i gravstøtter. Vi har et solkors i Askim, gravminnet over Jon Arnesøn på Store Rud. Man kjenner også noen steinkors i Norge. Det ene, fra Rollag kirke, ble funnet under korgulvet under en restaurering i 1933. Det er antagelig fra før 1000-tallet, men om det har stått på en grav, vet man ikke. Det kan også ha vært et samlingspunkt før man fikk den første kirke.

Etter hvert begynte man noen steder med gravminner av stein med uthogd tekst, som lå på terrenget, men i 1700-årene ble oppreiste støtter og obelisker de dominerende gravminner. I 1800-årene begynte man å bruke støpejernskors og markplater av støpejern med skriften i relieff, plater som dekket hele graven. På den gamle kirkegården har vi tre slike støpte plater, over gravene til prestene Hjort og Broch, og majorinde Dorothea Broch. Først i 1900-årene ble det mer vanlig med steinstøtter på gravene. Gravminneskikkene varierte imidlertid fra landsdel til landsdel, og hvilken som til en hver tid var dominerende i Askim, vet vi ikke.

I Kirkemuseet er det oppbevart 4 typer gravminner fra kirkegården i Askim, - et smijernskors (solkors), et støpejernskors, en markplate av støpejern for en barnegrav og en gravstøtte av stein.

*

Steinstøtte

Grøftegraver
ANDERS STRØMLØV
LEVERBØHN

I dag er likhetsprinsippet gjennomført på kirkegårdene. Ingen plass er lenger mer ærefull enn andre plasser. Henvisning til avdødes posisjon i samfunnet er imidlertid ikke helt forsvunnet. I noen tilfeller er nemlig avdødes tittel med på støtten. Vanligvis er det fine titler, men støtten i kirkemuseet skiller seg ut med en enkel tittel – *Grøftegraver*.

Men grøftegraveren hadde ingen grunn til å skamme seg over den enkle tittelen. De som husker Leverbøhn forteller at han var en edruelig og usedvanlig dyktig kar, arbeidsom og meget vel ansett blant bygdefolket. En «arbeidets adelsmann», en karakteristikk som ofte brukes på personer med Leverbøhns kvaliteter.

Leverbøhn var svensk, og var visstnok kommet fra Leverbyn, et sted i nærheten av Tøcksfors i Sverige. Etter at han var kommet til Norge bodde han først på Ås i Eidsberg, men kjøpte senere hus på Eiebakkeåsen, hvor han bodde resten av sitt liv.

Leverbøhn livnærte seg og familien med grøftegraving fram til maskinene begynte å overta dreneringen av gårdenes jorde. Han begynte da med å ta ut stein, og kultet og pukket den for salg. Alt arbeid ble gjort for hånd.

Steinstøtten er ikke spesiell i seg selv, den er en vanlig type gravminne fra tiden da den ble satt opp. Men teksten er spesiell, trolig selv på landsbasis, og derfor verd en plass i Kirkemuseet. (Graven er slettet.)

*

Solkors

Korset ble funnet av Ivar Rui Manum for mange år siden. Det er gravminne for Jon Arnesøn som ved sin død bodde på Store Rud. Teksten er på frihånd hugd inn i jernet, og all tekst har det ikke vært mulig å gjengi. Thorleif Kvale har tolket noe av den, og mener det blant annet står følgende å lese:

HERVNDER (herunder) HVILLER I HERREN ERLIG OG VLAGCT (ærlig og velaktet) MAND JON ARNESØN SOM BODE OC SALIG HENDSOF HOS HERREN PAA RVD (Rud). GLEDELIG OPSTANDELSE MED SINNE OC ALE GVDS (Guds) BØREN (Børn): AMEN AAR 1660.

*

Støpejernskors

Korset fant jeg hos Tore Haugen på Haugen gård. Det var rustent og forfallent, men teksten var så mye synlig at jeg kunne rekonstruere den, slik at korset nå er som opprinnelig.

Her hviler

*Anna Mathea Olsen Bjørnstad
født 7 December 1850 – død 4 November 1889*

Hvelsignet

*være dit
minde*

Anna Mathea var gift med Carl Olsen Bjørnstad på Bjørnstad gård nær Hobølhagen. Carl var bror av Theodor Bjørnstad, som var kjent for sine lokalhistoriske tegninger og malerier.

*

Kirkeområdet i 1878

(Kart)

Den gamle kirken ble revet i 1877, og kartet viser den nye kirken, som ble bygd av Anders C. Furuholmen. Veiene til Trostebekk/Langnes – Kløverud/Ilen/Kykkelsrud – Grøttvett/Trippestad og videre til Hol/Mørkved, var nok fremdeles kirkeveier på den tiden.

Navnet «Biletjordet» på kartet over prestegården er interessant. Bilet – bi litt – vent litt, blir vanligvis forbundet med skysstasjon, og hvis det er et bolighus som er markert på kartet, indikerer navnet at huset var en skysstasjon. Det er ikke usannsynlig. Gjennomfartsåren fra Trøgstad og fergestedet ved Onstadsund passerte like ved.

Det synes i alle fall som at Bilet ikke var en husmannsplass. I Gårdshistorien er prestegårdens plasser registrert, og en plass Bilet er ikke med blant dem. At det er ei utlaue synes også usannsynlig. Utlauene lå vanligvis lenger vekk fra gårdstunet, og veien som er markert inn til bygningen, indikerer at det er et bolighus som er tegnet inn på kartet.

Noen husker fremdeles kirkestallen, som lå der kapellet ligger i dag. Den er ikke med på kartet, og siden karttegneren har markert selv de minste hus på gården, for eksempel smia under kirkeåsen, synes det som at kirkestallen ble bygd etter 1878.

På kartet er det en sti fra Tornerud til Chauseen (Askimbyen skole/Skolegata). Den er siden avløst av Granveien, av mange kalt «Tårnerudveien.» I 1913 var daværende eier av Tornerud, gårdbruker Karl P. Tornerud, blitt lei av å måtte kjøre om Laholmen eller kirken for å komme til sentrum. Ifølge en avskrift fra Sorenskriveren i Heggen og Frøland, kjøpte han 15. mai 1913 1,6 mål grunn av Askim Prestegårds skog til anlegg av vei gjennom prestegårdsskogen og fram til Chauseen.

Opprinnelig var altså veien gårdsvei til gården Tornerud, og kalles også av mange for Tornerudveien. Egentlig burde derfor det offisielle navn være Tornerudveien, – eller kanskje Karl P. Torneruds vei? Selv om kommunen har utvidete veien og holder den ved like, var det Karl P. Tornerud som tok initiativet til vei fra Tornerud til sentrum, – og som anla veien og betalte den.

*

Døpefonten

Steinkirkens døpefont var av kleberstein, og sannsynligvis fra kirkens første tid. Den var hugd av ett stykke kleber, og hadde rektangulær form med avrundede hjørner. H. 31, diam. 53 cm. Uttømmningshullet i bunnen viste at den var fra før reformasjonen. Ifølge katolsk skikk skulle vannet renne ned i jorden.

Døpefonten er omtalt flere ganger, men historien er noe uklar. En historie forteller at lenge etter kirkens nedrivning lå døpefonten henslengt og nedgrodd et sted ved kirkegårdsmuren. Derfra forsvant den en dag, inntil den 20 år senere ble funnet som vandingstrau for hest ved et skysskaffereri i Rakkestad.

Hans Kjellås og Kristian Hansen Skjønhaug fortalte at det var kommet folk fra mange andre bygder til auksjonen, og at en mann fra Rakkestad kjøpte døpefonten. En tid etter var det auksjon hos ham, og to karer fra Eidsberg kjøpte døpefonten. På hjemveien stoppet de på Sletner. Der bodde bror til Hans Westbye. Eidsbergkarene skjønte at han hadde interesse for døpefonten, og da de skulle reise videre, spurte de om han ville ha den.

En tredje historie beretter at den ble solgt på auksjonen da kirken ble revet, og at en mann ved navn Østreng ga den til Lund Sletner ved Slitu, som igjen skjenket den til Westby Storeruds far.

At den havnet på Sletner, kan stemme, for før mannen på Sletner døde, sa han at Westbye på Store Rud, skulle ha døpefonten.

1928 var døpefonten på Store Ruud. Journalist i Øvre Smaalenene, Richard Holmesland, skrev da i en artikkel at Ansten Westbye oppbevarte den i storstuen som pyrd.

Det er foten til døpefonten som i dag står i kirken. Hvor selve fonten ble av, vet ingen. Den ble kanskje vanningstrau på skysstasjonen i Rakkstad?

*

Tavle for salmenummer

Ble brukt i nåværende kirke

*

Begravelsesskjold for H. P. Kristiansen

H.P.Kristiansen var sannsynligvis Gårdshistoriens Hans Petter Christiansen, som i 1863 kjøpte søndre Ilen, bnr. 1, av Johan Larsen for 3 500 spd. Ifølge Gårdshistorien døde han i 1901, som det også står på skjoldet. I Kirkeboken finner vi at en Hans Peter Kristiansen også døde i 1901, men selv om både fornavn og etternavn varierer noe i skrivemåte i Gårdshistorie og Kirkebok, Petter og Peter, Christiansen og Kristiansen, er det sannsynligvis samme person som er nevnt. Ifølge Gårdshistorien var han furér og aktiv politiker. 1878-83 var han medlem av formannskapet i Askim, men var også engasjert i fylkespolitikken.

Skikken med bruk av lys ved dødsfall har sin opprinnelse langt bak i tiden. Når en person var død skulle det våkes over avdøde, og ved likvake brant det lys ved liket. Lyset, eller lysene, i blant tre, ble satt på kistelokket, over den dodes bryst. I senere tid ble det i bærehuset på gården, på hver sin side av kisten, plassert et begravelsesskjold med et brennende lys. Skjoldene, lysene og lysstakene ble kjøpt av avdødes familie, men det heter at man også malte nytt navn på tidligere brukte skjold.

Ved overføringen av kisten fra hjemmet til kirken på begravelsesdagen, ble lysene og skjoldene båret av to menn som gikk foran kisten. Man måtte passe godt på at lysene ikke sluknet underveis. Hvis det skjedde, var det snart gravferd igjen. Sluknet lyset til høyre, kom en mann til å dø, sluknet lyset til venstre, var en kvinnes dager talte. Under seremonien i kirken sto lysene og skjoldene igjen plassert på hver sin side av kisten. Etter begravelsen ble lysene gitt som gave til kirken, og skjoldene hengt på en vegg i koret eller sakristiet.

Symbolikken i begravelsesskjoldene er relatert til både liv og død. På venstre side av skjoldet er det en lå, dødens symbol, på høyre side et liljeblad, livets symbol, og over skjoldet en hodeskalle med en krans rundt hodet. Hodeskallen er også dødens symbol, men kransen, seierskransen, symboliserer at døden er overvunnet og livet fortsetter i en annen dimensjon.

Utformingen av begravelsesskjoldene synes å være inspirert av adelens skjold, og plasseringen av skjoldene på en vegg i kirken etter begravelsen, erstattet kanskje en tradisjon fra adelskapets tid, da det ved en adelsmanns død var vanlig, at hans skjold ble hengt på en vegg i kirken.

Skjoldene ble masseprodusert av en fabrikk i Oslo. Magna Aaser sier i sin bok «En gammel slekt fra Askim», at Iver Torp var en mester i å lage slike skjold. Det er vel sannsynlig at hun mente malingen, og det var vel derfor han fikk maling av begravelsesskjold også i Hovin i Spydeberg.

I Lysthuset fra Prestegården oppbevares noen rustne og bulkete begravelsesskjold. Tre av skjoldene, to for H. P. Kristiansen, og ett for Anton Andreassen Oraug, var ikke verre medfarne enn at de kunne restaureres. Kristiansens skjold er her i Kirkemuseet, og Oraugs skjold oppbevares i Bygdemuseet. (Skjoldene ble restaurert av Arne Lystad i 2005.)

*

Gravkrans på pute

Gravkransen for Christian Westby har følgende inskripsjon:

Chr Westby
Fra Askim herrestyre
med tak
for dit lange Virke
22 d Marts 1907

Christian Westby var vanlig herrestyrerepresentant i 1850-51 og 1852-53. 1854-55 var han viseordfører, 1856-57 viseordfører, 1858-59 viseordfører til 5.oktober, da han ble ordfører. 1860-61 ordfører, 1862-63 viseordfører, 1864-65 viseordfører, 1866-67 viseordfører, 1868-69 viseordfører, 1870-71 ordfører, 1872-73 herrestyrerepresentant, 1874-75 herrestyre-representant, 1876-77 herrestyrerepresentant, 1878-79 viseordfører og 1880-81 ordfører.

Dessuten var han Forligelseskommisær i 42 år, takstmann for Hypotekbanken i ca. 30 Aar, og valgmann i en rekke år. Han medlem av overformyndieriet i ca. 16 Aar, herredsvagt medlem av Matriculkommissionen og møtte flere gange som suppleant i Mos Fogderies Matriculkommission.

Westby var veteran fra Krigen i Slesvig i 1848-49. Han var da med Eidsbergske Eskadron som Vagtmester eller Standartjunker.

I november 1903 blev han overrakt Borgerdaadsmedalje i sølv av Foged Dahl.
 (Kilde: Øvre Smaalenene)

*

Gravkrans på pute

Denne pute med sølvkrans var til Signe Halstvedts bære, da hun ble gravlagt i 1917. Kransen har påskriften: Fra arbeiderne ved embalasjefabrikken i Rjukan 4/3 1917». Kransen ble gitt til Askim museum av Ivar Rui.

Signe Halstvedt ble født på østre Askim (vestre del, Asbjørn Høie i dag) den 7. april 1888. Hun var eldste datter av Johan Olsen og hustru Hanna Pedersen. I 1909 ble hun gift med Hilmar Johansen Halstvedt fra Eidsberg.

De flyttet til Rjukan, hvor Hilmar ble formann. I hvilken bedrift er ikke kjent, og det er heller ikke kjent om Signe arbeidet utenfor hjemmet. Spørsmålet om hvorfor arbeiderne ved embalasjefabrikken hedret henne med den dyre kransen da hun døde i Rjukan i 1917, knapt 29 år gammel, er derfor ubesvart. Hun ble gravlagt på kirkegården i Askim.

*

Gravkrans på pute

Pute med krans til Anders Haabys begravelse. Foruten avdødes navn står det følgende på korset:

TAK FOR DIT VIRKE FRA DEGERNÆS AFHOLD OG UNGDOMSFORENING

Begravelsesputen er ikke datert, men bruk av skriveformen TAK og DIT tyder på at begravelsen har funnet sted før rettskrivningsreformen i 1907 eller 1917.

Teksten forteller at avdøde i hvert fall en tid av sitt liv bodde i Degernes, men når puten er i Askim, betyr det sannsynligvis at han senere bodde og døde i Askim.

*

Treskulptur

Kirkekunsten fikk under enevoldstiden tre faktorer som krevde sin uttrykksform. En av dem var at staten som kirkens overhode, representert av kongen, måtte gis symbolsk, men synlig uttrykk i kirkeinteriøret. Et slikt uttrykk var egen stol i kirken for kongen, «kongestol», som etter hvert utviklet seg til et eget lite galleri et stykke oppe på veggen, men i mange kirker var kongebesøk en sjelden foreteelse, og i store deler av landet fikk man aldri se kongen. Det gjaldt derfor å finne andre former, og det mest nærliggende var kongemonogrammet som uttrykk for ærbødighet for rikets øverste makt. (Kilde: Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årsberetning 1944 – Wilhelm Swensen)

Monogrammet måtte være godt synlig for menigheten, og i noen kirker ble monogrammet montert på toppen av altertavlen. I steinkjerka i Askim var skulpturen med monogrammet trolig montert over korbuen.

(Skulpturen fulgte med galleritavlene fra Trøgstad.)

*

Marskalkstaver

Foto som viser Brit Flatmarks begravelse 02.05.1935.

De tre herrene foran er rittmester Mellegaard, klokker Nils Haugerud og ordfører Holm Oroug. Lenger bak er prost Megrund, og damen bak ham, med hatt, er fru Mathilde Nilsen Viker.

Bruk av marskalkstaver har trolig sin opprinnelse i den gamle skikken at ved dødsfall skulle en offentlig «Bedemann» gå rundt, med marskalkstav, og opplyse om dødsfallet og innby til begravelse. Hvis begravelsen hadde en kostbar ramme, bar to bedemenn ofte marskalkstaver foran likfølget på vei til kirken, og inn i kirken, og til slutt fra kirken til graven. (Kilde *Vigdis Stensby*). En av bedemannens oppgaver kunne også være å stå innenfor kirkedøren og rope opp navnene til de som fulgte kisten. Senere ble det vanlig å bruke marskalkstaver også ved begravelser uten kostbar ramme.

Bedemannen skulle ha fast lønn for oppdraget, og "*Betiene alle og enhver uden Forskiel*". Trolig var den faste lønnen en minstelønn, og det var opp til hver enkelt å betale mer om man ønsket. Bedemannen er nevnt i de fleste begravelsesregningene vedlagt enkelte skifter. Hans rolle var forskjellig fra begravelse til begravelse, alt etter type praktutførelse det var lagt opp til fra de pårørendes side. Bedemannens lønn varierte også deretter. Han kunne opptre alene eller sammen med

en annen i faget. Bedemannen ble også brukt ved bryllup og dåp. Fattige kunne få slippe å bruke bedemann for å spare den utgiften.

Hvordan skikken var i Askim i «gamle dager», vet vi ikke, men i vår tid var praksisen at to personer med marskalkstaver sto foran kisten i kirken (kapellet), og etter seremonien i kirken, gikk foran kisten og følget til graven. Helt inn i våre dager er det i Askim brukt marskalkstaver ved enkelte begravelser.

*

Det første kapellet

(Foto)

Det første kapellet lå på den nye kirkegården, tett inn til Kolstadveien, og ble tatt i bruk i 1910. Fortsatt kan vi se hvor det lå, – på den lille forhøyningen i terrenget til venstre for porten inn til kirkegården.

Kapellet ble ført opp av Johan Trippestad, byggmesteren som i 1897 etablert sagbruksvirksomhet med dampsag på Trippestad. Kapellet ble ført opp i 1910, og ifølge to gamle håndverkere jeg intervjuet i forbindelse med min «Håndverkshistorie for Askim», Harald Blandhoel og Harald Berg, var byggesummen for kapellet «siger og skriver kroner tolv hundre».

Ifølge Lars Aabols «Askim kommune gjennom hundre år» var Trippestads anbud på kr. 4.475,-. Denne summen virker imidlertid noe stor i forhold til hva Trippestad tidligere hadde for å føre opp det i forhold til kapellet store Amtskolebygget, - kr. 7,800,-. Aabol henviser riktignok til anbud fra Trippestad, men siden Trippestad også drev et snekkerverksted, er det mulig at benker, alter og annet nødvendig treinventar i et kapell, samt innvendig og utvendig maling, er kommet med i Aabols sum, som sannsynligvis er hva kapellet kostet ferdig til bruk.

Da det nåværende kapell var ferdig, ble det gamle revet. Harald Dybedahl forteller at hans far tømremester Arne Dybedal, og hans bestefar Martin, rev kapellet, og at materialene ble lagret på Dybedals lager på Mørkvedveien. Kapellet var konstruert med reisverk av 4"x4", og utvendig panelt med faspanel. Reisverket ble delt til 2"x4", og er sammen med faspanelen siden benyttet i et villabygg.

*

Messehagel

Messehagelen er fra 1760, og ble brukt i den gamle kirken. Kors og utsmykking er sydd med sølvtråd.

*

Den første kirken

(tegning)

Omtrent slik var trolig Askims første kirke, byggt av storbonden for egne midler på egen grunn

Misjonærene – biskoper, prester og munkar – hadde erfart under den tidligere kristningen i Europa, at hvis de fikk den mektigste mann i området de ville kristne, til å ta ved den nye kult, fulgte både hans folk og hele allmuen med, og at den mektige mannen, høvdingen eller storbonden, bygde kirke for egne midler på egen grunn.

Hvis det er riktig, som tidligere fylkeskonservator Asbjørn Bakken hevder, at Askim fikk sin første kirke omkring år 1000 e. Kr., var det en trekirke, et stolpebygg som de senere stavkirker. Kirken var liten, kanskje bare 30-40 kvadratmeter, uten vinduer, men med en glugge for litt lys, jordgulv, og uten krakker. Men den hadde alter, og alt nødvendig tilbehør for gjennomføringen av messene.

Det er sannsynlig at det var en slik kirke i Askim. Det var messetvang i den nye kult, det var mange

messer i den katolske religion, ikke bare på søndag, og i det lange tidsrom fra den nye kult kom til området, til steinkirken ble bygd i 1182, kanskje om lag 150-180 år, kunne man i vårt klima, i store delere av året, ikke holde messer utendørs. Man trengte et hus til messene, – en kirke.

At disse tidlige kirkene ble bygd, er arkeologisk bekreftet. Under gulvet på gamle steinkirker er det funnet stolpehull og andre rester etter et tidligere bygg. For eksempel ble det ved en arkeologisk undersøkelse av grunnen under Tenorkirken i Eidsberg, funnet et brannlag etter en tidligere bygning, og tidlige kristne graver.

I den nye kult var det forbud mot å gravlegge i haug på gården. De døde skulle fra da gravlegges i signet jord, og det betydde at vi fikk de første vigslede kirkegårder. Når så kirken ble bygd, var det sikkert på den vigslede kirkegården, og hvis det er riktig som Asbjørn Bakken hevder, at steinkirken ble bygd der trekirken sto, er de første Askiminger som døde i den nye tro, gravlagt i området rundt steinkirken. Der er sannsynligvis bygdas første kirkegård

*

Sakristialter m/kneleskammel

Benyttet ved vigslar med lukket kirke fram til år 2007

*

Lysstaker

Gitt til kirken i 1753 av **Jon Østensen og Ole Frandsen Schiolden**

I 1749 solgte Iver Colstrup halvparten i Askim kirke for 600 rd. til Thorkild Edvardsen. I 1750 solgte Thorkild Edvardsen denne halvdel til Jon Østensen. Den andre halvdel solgte Iver Colstrup til Ole Frandsen Sør-Skjolden. I 1760 solgte Jon Østensen sin halvpart i Askim kirke for 596 rd. til Anders Jonsen Munckerud i Trøgstad, men i 1765 skjøtet denne sin halvpart til Ole Frandsen Schiolden, som da satt med hele kirkegodset.

*

Ikon

Malt av Arne Lystad
og gitt til Askim Kirke

Et Ikon skal males med eggtempera på treplate. Jeg maler mine ikoner med olje, og de blir av ikonmalere for øvrig ikke godtatt som ekte ikoner. Årsaken er at jeg ønsker å holde ved like den norske tradisjonen fra 1200-årene med olje som bindemiddel i bildene på alterets forside i de gamle norske kirker, de såkalte Antemensaler. Antemensalene var de først oljemalerier, om lag 150 år før kunstnerne i Europa begynte å bruke olje som bindemiddel i sine bilder. (Antemensaler var også en slags ikoner.)

*

Spade for jordpåkastelse ved begravelser/kremasjoner

Spaden var i bruk til år 2000

*

Steinkjerka

Omtrent slik var kanskje steinkjerka

Tegnet på grunnlag av prof. Meyers
Snitt-tegninger og beskrivelse

Professor Meyer:
«En av de fornemste i Osloegnen»

Askims gamle steinkirke ble bygd en gang i 1180-årene. Den ble innviet på Sta. Agathas dag (Ågotsmesse) 5. februar, og vigslet til jomfru Maria. Utvendig var kirken ført opp av kvaderstein (rettvinklet), hugd til av lys grå gneis og rød granitt fra et sted i bygda. «Steinene er nitid hugd med øks», sier professor Meyer etter sine undersøkelser i 1934, og hevder at kirken må ha vært *«en av de fornemste i Osloegnen»*. Opprinnelig hadde kirken gavler av tre, og ifølge sogneprest Wilse var taket i hvert fall i 16-1700-årene blytekket. Lengden på kor og skip var 25 meter, og i tillegg kom apsis (halvrundt utbygg bak alteret) med omlag 3 meter.

Tårnet vi ser på foto av kirken må ha kommet i senere århundrer. På 1300-tallet ble nemlig bonden Svein på Rud idømt en bot på 1 markebol (verdi 16 kuer) for å ha revet ned kirkens støpul. Støpul var klokketårn som sto på marken ved siden av kirken, og da var det sannsynligvis ikke tårn på taket.

1874 besluttet herredsstyret å bygge ny kirke, men først 29. april 1877, fjerde søndag etter påske, ble den siste gudstjenesten holdt i den gamle steinkirken. Det var bestemt at under byggingen av ny kirke skulle alle kirkelige handlinger foregå i den store salen på nedre Hov, og allerede påfølgende søndag ble den vigslet, og første gudstjeneste avholdt.

Om kirken ble revet forsvant den allikevel ikke fra området. Steiner fra veggene ble grunnmur for den nye kirken, og i forlengelsen av kirkegårds-muren og i de nye portstolpene i denne ble lagt inn demonterte veggsteiner. Grunnmur til skole i Rudsferdingen skolekrets, Dehli skole, ble det også av de «nitid huggede» steiner fra den gamle kirken.

Inventaret i kirken ble solgt på auksjonen som ble holdt da kirken skulle rives. Men noe er i behold. Blant annet en messehagel, foten av døpefonten, bispestolen, en treskulptur med kongemonogram, to altervinger og 12 galleritavler med bilder av konger og apostler.

(I Arne Lystads hefte «Steinkjerka i Askim», og i Einar Bjorvands omtale av kirken i kirkens 100-års jubileumsberetning, er det fullstendige beskrivelser av kirken, dens inventar og historie. (Biblioteket)

*

Eldste kjente bilde av steinkjerka

Bilde tegnet av H. Frisak i desember 1797

*

Steinkjerkas beliggenhet

(Kart)

*

De senere kirkegårdene

Først fra 1870 har vi noen opplysninger om kirkegården i Askim. Den var da på 7050 kvadratmeter, men en utvidelse var nødvendig, og herredsstyret vedtok å søke Kongen (departementet) om å få tillagt 2800 kvadratmeter av prestegårdens innmark nord for den gamle kirkegård. Det ble

sannsynligvis innvilget, for neste utvidelse skjedde først i 1902, da det ble tillagt kirkegården 5 mål på østsiden av den gamle kirkegård.

På østsiden må bety på østsiden av Kolstadveien, der kirkegården er i dag, og den kirkegården ble ifølge Øvre Smaalenene tatt i bruk først 2 år senere, den 7. juni 1904. Forklaringen kan være at det var mye arbeid med opparbeidelse av jorden til gravplass, blant annet drenering, og kanskje oppsetting av gjerder, osv. som måtte utføres før man kunne begynne med gravlegging. Ikke minst tok vel den også byråkratiske behandling og planlegging tid.

Øvre 8. juni 1904

Askims nye Kirkegaard

blev igaar indviet af Sogneprest Stang efter Bemyndigelse af Provsten, samtidig med at det første Lig bisattes. En del Folk var frammødte for at overvære den høitidelige Handling, dog ikke saa mange som man kunde ventet.

Tilstandene paa den gamle Kirkegaard har længe været utilfredsstillende for ikke at bruge sterkere Udtryk. Paa visse Tilstander vil der nu bli en Ende – ialfald vil der blive Plads. Grundvannet lader til at ville genere lidt ogsaa paa det nye Sted. Dermed tør der dog med Tiden blive bedre naar den udførte Drænering faar virke.

Den nye Kirkegaard er vakkert beliggende, og naar Trær og Planter vokser til, vil den visselig blive en Gravlund Askim Menighed verdig. Kirkegården er utvidet flere ganger.

Regler for Askim gamle Kirkegård

Det er langt tilbake i tiden fastsatt generelle regler for kirkegårder, men om det tidligere hadde vært noen lokale regler for kirkegården i Askim, er ikke kjent. Nå kom de imidlertid. Samtidig som det ble vedtatt regler for den nye kirkegården, ble det også fastsatt regler for den gamle kirkegården.

1.

Fra den nye Kirkegaards Indvielse fredes de derværende (på den gamle kirkegård) torvsatte og stelte Grave med Monumenter, Støtter, gitter, Plader, Rammer o.s.v. i 20 Aar. Efter 20 Aars forløb har de Gjenlevende for hver enkelt Grav, som ønskes fredet, at betale i Afgift kr. 4,00 for de følgende 20 aar.

2.

Betimelig Varsel herom udferdiges. Ifald fæste da ikke sker eller fornyes, falder Graven tilbage til Kirkegaarden.

3.

Hvis noen paa Grund af Slegtsskabsforhold – som Ægtefeller, forældre og Børn – maatte ønske Grav, der er adgangen hertil, saafraamt Plads eller Rum gives. For en saadan Grav erlægges Kr. 4,00 – fire – og falder ind under § 1 forøvrigt.

4.

Det paaligger Graveren at paase og sørge for, at ben og Levninger af gamle Kister, han under Opkastningen støder paa, skaffes tilside og at benene nedlægges i en Grav som skal gjenkastes.

5.

Kirkeværgen under kirketilsynets Opsigt førere en særskilt Protokoll over den gamle Kirkegård i Lighed med § 10 i reglerne for den nye og eget regnskab. I øvrig gjælder i sin Alminnelighed de der vedtagne Regler.

6.

Enhver Afgift indbetales til den til enhver Tid fungerende Kasserer og har vedkommende at fremvise Kvittering for Graveren, før nogen Grav opkastes.

*

Gapestokk

Foto av halsringen på Flatmark

(Foto: Askim Kameraklubb)

Det er forunderlig lite å hente i folketradisjonen om steinkirken i Askim, selv om den var i bruk helt til 1877. Selv gapestokken er ikke nevnt, enda man skulle tro at historier om bruken av den ville vandre lenge blant folk. Det er jo vanligvis slik at det skammelige blir hengende lenger ved et menneske enn dets positive handlinger. At gapestokken var der, og ganske sikkert sto plassert godt synlig foran inngangen til kirken, er sannsynlig. Kjøstel Westbye på Flatmark har nemlig en halsring til gapestokk, som har fulgt med ham fra Store-Rud. Noen historier forbundet med ringen kjennes ikke, men den skal ha kommet fra Askim kirke. Sannsynligvis ble den solgt ved auksjonen da kirken ble revet.

Å bli lenket til gapestokken var trolig noe av det mest skammelige et menneske kunne oppleve. Utstilt på kirkebakken hvor bygdens folk, den gang trolig alle bekjente, vandret forbi to ganger ved hver gudstjeneste. Man skulle nemlig lenkes fast fra en til tre timer, halve tiden før og halve tiden etter gudstjenesten. Man måtte være sikker på at synderen ble sett av alle som var innom kirken.

Det var mange grunner til å bli idømt å stilles ut i gapestokken. Bøter som ikke ble betalt, fravær fra gudstjenesten uten gyldig grunn, for en vanlig bonde å stille med mer enn fem faddere ved barnedåp, brudd på ekteskapet, føde barn utenfor ekteskapet, hor osv. Forstyrrelse av gudstjenesten kvalifiserte også til gapestokken, ja, selv banning, og i byene, gateuorden.

Det var flere typer «gapestokk». I noen ble både bein og hender låst fast i hull i tverrliggende stokker, i andre stokker fikk man i tillegg halsring, og i noen bare halsring. Det kunne også det bli festet en lapp på synderens bryst, med beskrivelse av hans synd. Straffen ble kalt «at länkes til pælen», og ble avskaffet ved lov av 17. mai 1848.

Vi kjenner ikke gapestokkens plassering i Askim, men sannsynligvis sto den et sted foran kirkens inngang, godt synlig for kirkegjengerne. Når du passerer dette område, send da en liten tanke til de stakkars Askiminger som en gang sto der til spott og spe.

*

Minnetavle

over Maren Johanne Svendsdatter

*

Minnetavle

Fra Gudim

*

Klokker **Arnfin Håheim**
og organist **Klara Håheims**
nøkkel til kirken.

*

**Nøkkelen
til steinkjerka**
(Foto)

I mange kirkenøkler var det kors,
slik som på denne nøkkel.
Originalen er 24 cm.
Oppbevares i kirkekontoret

*

Hovedbygningen på prestegården
etter utbyggingen 1732.
Malt av Eva Noreng

*

Steinkjerka og lysthuset
Malt av Eva Noreng

Lysthuset ble sannsynligvis oppført i sogneprest Hans Jacob Hiorts embetstid i Askim. Hans far, Povel Hiort, ble i 1737 utnevnt til sogneprest i Askim, og virket til sin død i 1778. Sønnen Hans Jacob Hiort, som hadde vært kapellan i Askim i sin fars siste leveår, overtok ved farens død prestekallet i Askim, og virket i kallet til 1824. Han var gift med Johanne Eva Bierregaard, datter av sogneprest Nils Bierregaard. Det er sannsynligvis disse to som i sin tid fikk lysthuset satt opp, for på en liten metallfløy på taket sto det:

I E H 17
H I H 87

Det betyr Johanne Eva Hiort - Hans Jacob Hiort, og at lysthuset er reist i 1787. Lysthuset er i dag på Bygdemuseet.

*

Aksel Voldberg
Driftsbestyrer ved Askim Elekrisitetsverk
Formann i byggekomiteen for det nye kapellet
(Foto)

*

**Foto av sogneprester
og kapellaner:**

Johan Erik Heidenreich
Sogneprest 1833–1858

Nils Jensen Lassen
Sogneprest 1859–1867

Rolf Andreas Olsen
Sogneprest 1868–1879

Stener Johannes Tandberg
1879–1896

Edvard Kristoffer Stang
1896–1910

Johannes Olsen Børke
Sogneprest 1911–1927

Hans Conrad Thoresen Megrund
Sogneprest 1927–1947

Hans Aandstad
Sogneprest 1946–1972

Odd Stene
Sogneprest 1973–1986

Svend J. Jensen
Sogneprest 1986–1994

Kjell T. Lund
Hjelpeprest/kapelan 1956–1969

Ole Tommelstad
Res kap. 1976–1990

Bjørn Karlsen
Res. kap. 1970-1976

*

Prestekjole m/tilbehør

Prestekjolen har tilhørt prest Christoffer H. Hervig. Han ble født 20. mai 1902 i Haugesund, døde i 1967, og var gift med Astrid Rød fra Tune.

Christoffer H. Hervig var sønn av skipskaptein K. K. Hervig, og hustru Elisabeth Marie. Han hadde sin presteutdannelse ved menighetsfakultet, ble cand. theol i 1930, hjelpeprest i Kvinherad i 1932, og prest i Solheim menighet i Bergen 1935. Han var prest også i Årstad kirke i Bergen (Rosendal).

Det er ikke kjent at han var prest, eller vikarierte som prest i Askim.

*

Gave fra Geyr Karlsen

Fotoet er tatt før August Eiebakkes
altertavlebilde ble montert i 1905

*

Moses

Treskulptur på
altertavlen i steinkjerka
(Norsk Folkemuseum)

*

Aron

Treskulptur på
altertavlen i steinkjerka
(Norsk Folkemuseum)

*

Treskulpturer

fra steinkjerka
(Foto Norsk Folkemuseum)

Noen treskulpturer ble ved rivingen av Steinkjerka lagret i Klokkergårdens uthus, og ble trolig brukt som ved. Samme skjebne fikk skulpturene som ble solgt til en mann fra Tomter. De ble lagt i vedskjulet, og havnet trolig i husets ovner.

*

Galleritavlene fra steinkjerka

Montert i nåværende kirke

Det er i alt 12 bilder og de sto i rekkverkfeltene på galleriet i den gamle kirken. Hvert bilde er malt på treplate i størrelse 85 x 63 cm. Maleriene forestiller bl. a. Samson med løven, kong David, kong Salomo og flere av de store profeter. Hvem som har malt dem, vet man ikke.

På auksjonen etter rivingen av steinkjerka ble tavlene og noen treskulpturer solgt til Torkel Gundersen fra Hobøl. På nabogården var det en liten gutt, som het Ludvig Helgesen. Han fortalte mange år senere til Jens Grønset, at han husket «apostelfigurene», som han kalte dem. Gundersen satte dem i vedskjulet, hvor sønnene til Gundersen moret seg med å hugge dem i stykker. Figurene ble etter hvert brukt som ved, husket han.

Helgesen husket også at bildene ble hengt på veggene i rommet i annen etasje hvor guttene lå. De var omlag 80 cm. høye og noe smalere. Dette rommet ble kalt «Profetkammerset».

Da Torkel Gundersen døde, kjøpte Ludvig Helgesen huset etter ham, og ble da også eier av maleriene fra Askim kirke. Noen år senere tok han maleriene med til en auksjon i Spydeberg, hvor han hadde lyst dem ut til salgs. På auksjonen møtte to menn fra Askim for å se på bildene, og muligens kjøpe dem tilbake til kirken i Askim. Men de to karene fant ut at maleriene ikke hadde noen «kunstnerisk» verdi, og bød bare 60 kroner for dem., og Helgesen tok bildene med seg hjem igjen. (Herredsstyret i Askim sendte to mann til auksjonen for å vurdere kjøp av tavlene. De kjøpte ikke fordi de fant at maleriene ikke hadde kunstnerisk verdi.)

Noen år senere solgte Helgesen tavlene til en snekker fra Oslo. Han minnes han fikk 2-3 hundre kroner for dem. «Jeg hadde inntrykk av at snekkeren kjøpte for en annen», sa Helgesen. Og det var nok riktig. Noen år senere fikk Trøgstad Museum spørsmål fra antikvitetshandler Holst Halvorsen i Oslo om museet var interessert i å kjøpe noen kirkebilder fra Askim. De var hensynsfulle i Trøgstad, og forespurte om Askim var interessert i bildene. «Men i Askim var interessen like liten og uforstanden like stor som den hadde vært under hele ødeleggelsen av Gamlekirken», sier Grønset.

I Trøgstad bygdemuseums 50-års jubileumsberetning heter det at «feltene var kommet ut i antikvitetshandelen, hvorfra Trøgstadmuseet fikk tilbud i 1929». Og det heter videre: «Det var den gang eneste museum i Indre Østfold. Styret henviste først til Askim kommune, men da denne meddelte at den ikke var interessert, fant Trøgstad Bygdemuseum å måtte sikre feltene for distriktet. Prisen på maleriene var da 1800 kroner, men Trøgstad Bygdemuseum fikk dem for kr. 1650,-. Senere

fikk museet to albertavlevinger og en «bekroning» fra samme kirke som gave.

I januar 1997 hadde sogneprest Bent Reidar Eriksen og Arne Lystad uformelle samtaler om tilbakeføring av tavlene til Askim med Jens Kjølberg og museumsbestyrer Per A. Lier i Trøgstad Bygdemuseum. Det ble avtalt å fortsette samtalene, og disse skjedde med museumstyrets leder Marit Garsrud som hovedkontakt.

I brev av 12. september og 13. november 1997 sa styret seg villig til å overføre galleribildene til Askim Kirke for kr. 50.000.-, under forutsetning at oppheng og tilfredsstillende forhold for oppbevaring i kirken ble godkjent av Riksantikvaren.

Fylkeskonservator Stein Schjelle var positiv til overføringen (brev 17.6.97), forutsatt at de nødvendige vilkårene fra Riksantikvaren ble imøtekommet. I den første uttalelse fra Riksantikvaren, 23. jan. 1998, ble det bedt om nærmere opplysninger om sikkerhet, fuktighet m.m. i kirken. Spørsmålet ble videre drøftet under en befaring av Riksantikvaren i kirken 13. aug. 1998.

I brev fra Riksantikvaren 19. okt. 1998 foreligger befaringsrapporten, og tillatelse til at de ble plassert i kirken. Forutsetningen var imidlertid at tavlene ble montert i lufttette monterer. Arne Lystad tegnet en prinsippskisse av konstruksjonen, som ble sendt til Riksantikvaren, og den endelige godkjenning fra Riksantikvaren forelå 2. mars 2000. Bildene ble montert med to i hver monter, kongene og dommerne på bakveggen, og de fire profetene på vestveggene i tverrskipet.

Det økonomiske ble i hovedsak dekket opp ved bevilgninger fra kulturutvalget i Askim Kommune. Videre kr. 10.000.- som Menighetsrådet fikk i overskudd på «Moses og Aron»-innsamlingen, og nødvendige tilleggsbevilgninger fra Menighetsrådet utover det som kom inn på den planlagte avdukingen av bildene på en kulturkveld i Askim kirke 21. mai 2000. Vi fikk også med de to vingene fra den gamle albertavlen i Mariakirken og en treskulptur med monogrammet Christian 5.

*

Steinkjerka

Bildet er en kopi av Theodor Bjørnstads akvarell
av Steinkjerka. Malt av Trygve Rognerud.

*

Steinkjerka

Akvarell av Theodor Bjørnstad

*

Bispestol

Tradisjonen forteller at denne stol er en bispestol som har vært brukt i steinkjerka. Anton C. Løken på Gudim kjøpte stolen på en auksjon, og hans sønn Oluf overtok stolen som en del av arven. Da Rolf Løken kjøpte nedre Gudim av Oluf fulgte stolen med, men Oluf ba den nye eieren av stolen om, at den skulle gis til Kirken hvis denne var interessert i å overta den. Kirken var interessert, og stolen har siden stått i koret.

Bruk av bispestol har lange tradisjoner. I de første kirker sto menigheten under messen, og før man fikk albertavler, satt biskopen i sin stol bak alteret. Om noen biskop noen gang har sittet i denne stolen, da den sto i Steinkjerka, vet vi imidlertid ikke. Det er også usikkert om stolen er en bispestol.

Jan Spenning har gjennom litteratur, besøk til og brevveksling med museer i inn- og utland forsket rundt bispestolen fra Steinkjerka, og har funnet at den trolig er den ene av to brudestoler. Stolen er nemlig usymmetrisk. Høyre armlene og side svinger 7 grader mot høyre. Og den er ikke galt sammensatt. Venstresiden står ut 90 grader på ryggen. Spenning sier videre: «Når vi tenker på brudestoler mener vi to: en for bruden og en for brudgommen. Tenker man seg at det også har eksistert en speilvendt stol, med rett høyreside og utsvingt venstreside, og at de to stolene sto side om side, vil man kunne se for seg et par staslige, symetriske brudestoler.»

Det forhindrer imidlertid ikke at man i Askim har hatt bare en stol, og at den har fått sitt navn «bispestol» fordi den ble brukt av biskopen under hans besøk i kirken. Stolen kan ha vært både en av

to brudestoler, og senere en bispestol, som tradisjonen forteller.

Stolen kan være meget gammel. I kirkesammenheng finner vi bruk av stol allerede i det 5. århundre. e. Kr.

*

**Hederspris til
Anders Strømløv Leverbøhn**

Foto: Kai Arne Lystad

Skjeene og brevet oppbevares av Leverbøhns barnebarn Gerd Dahl

Anders Strømløv Leverbøhn og hans hustru Josefine.

(Foto fra 1937. Anders var da 74½ år, og Josefine 69 år.)

Ble den første kirken bygd i et kulturområde med opprinnelse i bronsealderen?

Et museum er vanligvis knyttet med linjer til den nære eller fjerne fortid, men vårt kirkemuseum er knyttet til både nær og fjern fortid. Vi har en gjenstand som ble brukt da steinkirken var ny, foten av døpefonten, som sannsynligvis er fra tiden da steinkirken ble bygd, mens marskalkstavene har vært brukt helt inn i vår tid.

Ut fra kirkehistorien kan vi anta omtrent når den kristne kult erstattet den hedenske kult i bygda. Vi kan sannsynligvis også påvise hvor den første vigslende gravplassen er, og vi har indikasjoner på at det i kirkeområdet var en liten trekirke før steinkirken ble bygd, og hvor den lå.

Gjenstandene i kirkemuseet forteller oss mye om kirkelivet i Askim bakover i århundrene, og har stor lokalhistorisk verdi, men museets gjenstander gir ikke svar på vårt viktigste spørsmål: hvorfor ble området hvor kirken ligger valgt til kirkested, til sentrum for dyrkingen av Kvitekrist og den nye kult?

Det har gjennom årene blitt skrevet mye lokalhistorie om Askim, men jeg har ikke sett at dette spørsmålet har vært lansert og tatt opp til seriøs drøftelse. Min ambisjon med i det etterfølgende er å få nedtegnet for ettertiden de relevante opplysninger vedrørende dette spørsmål, som fremdeles er tilgjengelig, og så reflektere litt ut fra dem. Ikke for å finne det endelige svar, men først og fremst for å kanskje avdekke, om ikke bevis, i hvert fall noen indikasjoner som kan gjøre en ekspert så nysgjerrig at han/hun finner det interessant å vurdere problematikken.

Ut fra det vi vet om kirker og hvor de vanligvis ble plassert, kan vi trolig ganske sikkert anta at kirkeområdet ligger i et forhistorisk kulturområde. Kirkehistorien viser at misjonærene, biskoper, prester og munker, når de misjonerte, oppsøkte den mektigste person i et område, høvdingen eller storbonden, og forsøkte å overtale ham til å ta ved den nye kult. De hadde erfart at hvis han gjorde det, bygde han kirke, og alle hans folk og allmuen fulgte med. Dette indikerer at i kirkeområdet dominerte en mektig person, kanskje på en urgård.

En urgård bekreftes kanskje av offerplassen i området, «Offeret», på høyden mot Gudim. I en orientering om en potensiell urgård i kirkeområdet i Askim sier tidligere Fylkeskonservator i Vestfold, Asbjørn Bakken, følgende: *Her hadde de også sitt kultsted, en helligdom der de dyrket de høyere makter de trodde på, og som ga dem det de trengte; mat av jorden, fisk og vilt fra skogen, seier over fremmede ildgjerningsmenn, lykke over mennesker og dyr. (Offeret?)*

Tidligere riksantikvar Harry Fett knytter også kultsted til kirke: *Den katolske kirke, der forstod at knytte gammelt og nyt sammen, har visstnok ofte benyttet sig af gamle kultsteder til kristelig bruk. Et annet sted sier Fett at de første kirker i noen tilfeller ble lagt nær de gamle kultsteder fordi stedet gjennom århundrer, foruten en religiøs (hedensk) møteplass, ofte også var blitt områdets profane samlingssted, kanskje et tingsted hvor tvister ble behandlet og avgjort. (Offeret?)*

Det er vanskelig å påvise grensene for et forhistorisk kulturområde. Hvis ikke bygda eller områdene man ønsker å undersøke er spesielt beskrevet på grunn av dokumenterte forhistoriske historiske hendelser, eller det har bodd kjente historiske personer i området, er det bare arkeologiske funn som kan gi en viss veiledning i forsøket på danne et bilde av eventuelle tidlige historiske kulturområder, og grensene for disse.

Det er ikke funnet spor av tidlig gårdsdannelse i Askim, stolpehull, rester av grunnmurer under terreng og lignende glimrer med sitt fravær. Det eneste vi har å bruke som utgangspunkt for leting etter bekreftelse på et avgrenset tidlig kulturområde er fornminner, et gammelt gårdsnavn, og denne gårdens plassering i terrenget.

Ifølge ekspertene var de første gårdsnavn naturnavn, for eksempel Berg, Ås, Hol, Skaug osv. Det er vanskelig på slike gårder å finne spor etter den første bebyggelse, sannsynligvis ligger dagens tun på samme sted som det første tunet, og flatavdekking bare på mistanke i et gårdstun eller en hage for å finne spor av tidligere bebyggelse, er selvsagt utelukket i de fleste tilfeller.

En indikasjon på at dagens tun ligger på det gamle tunet, kan vi finne i terrengformasjonene. Forskerne har funnet spor av tidlige jernaldergårder som viser at syd/vest for tunet var det slake hellinger med god jord for dyrking av korn, og at tunet ofte var skjermet mot nord av en lav ås. Et fint eksempel på en slik tunplassering har vi på mellom-Rom, gården som av Gårdshistoriekomiteen er antatt å være områdets første gård – urgården. Tunet ligger på en liten slette som går over i svakt

fallende terreng mot syd og sol, og mot nord er tunet skjernet av Kråkåsen. Jordkvaliteten i det fallende terrenget er meget god, opplyser Landbrukskontoret, og kunne være fristende for en nyrydder på let etter jord.

Urgård i Romområdet, to sannsynlige oldtids ferdselsårer gjennom området og en bygdeborg, sannsynliggjør at området kanskje kan betegnes som et tidlig kulturområde, og interessant for en videre gransking. Ikke minst er det spennende at det i Kråkåsen er indikasjoner på at åstoppen tidlig, før bygdeborgen, kanskje var et tilfluktssted for gården i urolige tider. (Ideen er godtatt av en arkeolog, men kan ikke bekreftes uten arkeologiske funn.)

Vi har imidlertid et mer interessant område i bygda, hvor vi finner mange indikasjoner, og noen bekræftelser på et tidlig kulturområde med kontinuitet helt fram til vår tid: prestegårdsområdet.

Var prestegården områdets urgård, sentrum i et kulturlandskap?

De fleste kultursporene i prestegårdsområdet ligger innenfor et område som sannsynligvis har utgjort den første innmarken. Et kjerneområde i et kulturlandskap bestående gårder med røtter tilbake til jernalderen.

Dette kulturlandskapet har grenser til mulige urgårder. I nord Huer, i øst Grøttvet (Grjot?), i syd Hov (sannsynligvis utskilt fra en eldre gård), og i vest Ilen (sannsynligvis utskilt fra Rom.) Grunnen til at prestegårdsområdet trolig er kjerneområdet i dette kulturlandskap, er at det er der kulturminnene er konsentrert. Området strekker seg fra og med Sykehusparken og Folkeparken i syd, til og med gravfeltet og offerplassen på Gudim i nord. Alle kulturminnene i dette området er knyttet til områdets bosettings- og dyrkningsaktivitet, og viser til en kontinuitet i aktivitetene fra bronsealderen og frem til i dag.

Kjerneområdet ligger på et høydedrag, og det kan synes som noen av gravene i området markerer områdets grenser. Noen av gravene ligger nemlig i ytterkant av høydedraget, i åpent terreng med vid, flott utsikt over store deler av landskapet. Utsikten mot syd fra et av gravfeltene, som under en befarung i 1997, fascinerte Ann-Sophie Hygen sterkt, nåværende Fylkeskonservator, er i dag ødelagt av et stilløst og skjemmende 3-etasjes barnehagebygg.

Gravene i Sykehusparken og Folkeparken ligger i sydkanten av høydedraget, i grensen til gårdene Henstad og Hov. (Som Hov er sikkert også Henstad skilt ut fra en eldre gård, kanskje fra den sannsynlige urgården Grjot (Grøttvet).)

De to gravfeltene hadde, ved siden av å være grensemarkering, kanskje nok en symbolsk betydning: «portstolper» ved inngangen til kjerneområdet. Mellom feltene er det antydning av en hulvei (en arkeologs antagelse), og den er interessant sett sammen med at her går også dagens vei til kjerneområdet og kirken. Det virker som ganske tydelig at gravene er bevisst plassert for å være synlige i landskapet, og for de som ferdes etter ferdselsåren. Gravene i de to felt er datert til jernalderen (500 f.Kr.-1050 e.Kr.).

Og det er flere spor av bosetting i området. Da barnehagen skulle bygges på tomten ved siden av gravfeltet i Sykehusparken, ble det ved graving i gravfeltets sikringsone avdekket en flatmarksgrav som inneholdt keramikragmenter fra romertid, og flere kokegrop, og ved gravfeltet i urnelunden viser sot og kullrester også til flatmarksgraver.

Gravene nord i kjerneområdet ligger også i ytterkant, på høyden mot Gudim, men her trolig ikke som en grensemarkering. Gudim er en av gårdene i kulturlandskapet, men yngre enn de eldste fornminnene, og som Askim, sannsynligvis skilt ut fra den potensielle urgården i kjerneområdet.

Den eldste graven i kjerneområdet er datert til eldre bronsealder. Den ligger på høyden mot Gudim, på Offeret, med sikt nord-vestover mot Glomma. En typisk plassering av en bronsealderøys, som ble lagt på høyder med sikt til ferdselsårene, og ofte i utkant av bosettingen. På grunn av alle fossene og strykene i den delen av Glomma som passerte Askim, var nok ikke elven en gjennomgående ferdselsåre på strekningen fra Vamma til Øyeren, men noe lokal trafikk var det sikkert. Dette var dessuten før de tette og mørke granskogene etablerte seg, og det betyr at det sannsynligvis også var sikt til deler av Oldtidsveien over Haraldstadåsen.

De øvrige gravene på høyden er datert til eldre jernalder (500 f.Kr.-600 e.Kr.), men en rest av en steinring som er datert til keltertid (500 f.Kr.-Kr.f.) synes å plassere gravene til keltertid. Ringen, som trolig har medvirket til navnet på høyden, Offeret, består av 5 steiner, men ifølge konservator Kalhovd har det vært 8 steiner i ringen.

De andre gravene i kjerneområdet ligger rundt kirken, og synes derfor å markere sentrum i området. Det kan bety at den eventuelle urgården lå i området hvor kirken ble bygd, og at disse gravene lå i nær tilknytning til tunet.

Tidligere fylkeskonservator Asbjørn Bakken hevder at allerede litt før år 1000 e.Kr. lå det en liten trekirke der steinkirken senere ble bygd. De små tidlige kirkene ble bygd av storbonden/høvdingen på egen grunn, og hvis kirken var der, som Bakken hevder, har vi en indikasjon på en urgård med en mektig person sentralt i kjerneområdet.

Ferdsel og veier kan også fortelle om bosettingsmønster og forhistoriske aktiviteter. Det heter at mange av de tidlige storgårdene var etablert med tun i området hvor viktige gjennomfartsårer krysset hverandre. Et slikt kryss var det tidligere i sentrum av det antatte kjerneområdet.

Fra Trøgstad kom en ferdselsåre som underveis tok opp en ferdselsåre fra overfartsstedet ved Onstadsund. Ferdselsåren passerte kirkeområdet, hvor den trolig delte seg i ferdselsårer til overfartsstedene Sundby, Elvestad og Vammeli. I kirkeområdet ble ferdselsåren fra Trøgstad krysset av en ferdselsåre fra grensetraktene, over Momarken, Monaryggen, Kråkerud, Store Rud, Eidareng, Trippestad, Grøttvet, Prestegården og videre til overfartsstedet ved Langnes. Det kan den være den eldste innfartsåren til Askim fra øst.

Den registrerte biten av en oldtidssti nord for Randulfstua på bygdetunet er sannsynligvis en rest av ferdselsåren fra grensetraktene til overfartsstedet Langnes. Stibiten ligger i traseen for den gamle kirkeveien som ved Trippestad tok av fra Kongeveien og fortsatte over Grøttvet til kirken.

Vest for prestegården finner vi indikasjoner på en fortsettelse av den gjennomående ferdselsåren fra grensetraktene. I åspartiet over Trostebekk er det en rest av en ridesti som har retning vestover mot undergangen til Gudim, der den gamle veien fra Gudim til Ilen og Langnes passerte. Nedover i åssiden er den stedvis ganske dyp, og i enkelte partier bygd opp på nedsiden for å utligne terrengets fall. På en befarings i området med en arkeolog så vi på stien, og arkeologen hadde ingen motforestillinger til at det er en gammel ridesti, og påviste også hvor jeg skulle lete videre for å finne fortsettelsen østover mot kirken.

Grensetraktene, Momarken, Monaryggen, Kråka, Store Rud, Eidareng, Trippestad, Grøttvet, prestegård/kirke, overfartssted ved Langnes. Kanskje en første innfartsvei til Askim fra øst, kanskje en gjennomgående ferdselsåre? En spennende trasé som trolig er en av de eldste i bygda.

Vi har altså mange indikasjoner på at kirkeområdet var et kjerneområde, trolig med en urgård, i et noe større kulturlandskap. I det etterfølgende skal vi se litt mer detaljert på disse indikasjonene i lys av forskernes konklusjoner i sammenlignbare tilfeller.

Urgård i kjerneområdet ?

Så langt er det mye som tyder på at det var en urgård i det skisserte kulturlandskapet. I følge Gårdshistorien var Askim trolig denne gården. Det heter nemlig der at da bygda fikk sin første prest ble det fra Askim fradelt en part til prestegård.

Det er en noe underlig påstand, for et annet sted i Gårdshistorien heter det at Ilen ble fradelt prestegården eller Gudim til beitemark i førkristen tid. I følge denne påstand var altså prestegården etablert århundrer før bygda fikk sin første prest.

Gårdsnavngranskeren Oluf Rygh bekrefter det. Han sier at prestegårdens navn er Koltorp, og at navnet har sin opprinnelse langt til bake. Senere har forskeren funnet at *-torp* navnene er fra vikingtid, eller litt før. Det viser at prestegården var til stede da bygda fikk sin første prest.

Men en gård fra vikingtid, eller litt før, kan ikke være urgården. En urgård er den første gården, og må være eldre enn de første fornminner i området, og de første fornminnene i prestegårdsområdet er bronsealderrøysa og steinringen/gravhaugene fra keltertid på Offeret. Vi trenger altså en gård som er 3-4 tusen år gammel, og det har vi tilsynelatende ikke.

Eller har vi det? Vi ser litt mer på prestegården, det er mye der som tidligere ikke er kjent, eller oversett.

Prestegården

Prestegården heter *Koltorp*, sier navneforskeren Rygh, og forklarer navnet slik: «Det finnes som gårdsnavn både sammensatt og usammensatt, både i flertall og entall». Rygh sier videre at «første ledd i sammensatt *torp*-navn er oftest et mannsnavn eller tilnavn, men kan også være et elvenavn eller et ord som henviser til steders beliggenhet eller beskaffenhet». Om slike navns alder sier Rygh at «det

for tiden lader seg neppe andet sige enn at de må gå temmelig langt tilbake». *Temmelig langt tilbake* betyr sannsynligvis lenger tilbake enn da den første kjente kirken ble bygd, i slutten av 1100-årene. Det synes derfor som at prestegården kanskje allerede var til stede da kirken ble bygd.

Første ledd i navnet Koltorp, *kol*, finnes i mange navn, sier Rygh, og henviser til kullbrenning eller mørk farge. *Kol* kan også stamme fra forskjellige ord som fjellnavnet *Kollr* og mansnavnet *Koll* eller *Kollr*. Så langt Rygh, og det var interessante opplysninger.

Stedet hvor prestegården ligger, eller det nærmeste området, peker seg imidlertid ikke på noen måte ut som et sted med så sterke tradisjoner i kullbrenning at slik virksomhet kan ha navnsatt sted eller gård. Vi kan sikkert se bort fra betydningen kullbrenning i navnets første ledd *Kol*. Betydningen farge virker heller ikke overbevisende. Det er ikke kjent at det er, eller har vært noe i området som skiller seg ut som spesielt svart eller mørkt. Som oftest er det første ledd et mansnavn, sier Rygh, og det er sannsynlig at det også i vårt tilfelle forholder seg slik. *Kolltorp*, - *Kolls* gård.

Om ordet *torps* betydning sier navneforskeren at i oldnorsk ble det brukt om «en klynge gårder», eller i betydningen «flokke seg sammen». Det synes, sier Rygh, som at ordets egentlige grunnbetydning var «tett bebodd», eller «folksomt sted», og da kan vi i vår del av landet se bort fra ordet *torps* vanlige betydning: husmannsplass, fordi slike plasser her alltid har ligget spredt, og aldri som «en klynge gårder». Det synes ganske klart at dette også er Ryghs oppfatning.

Allerede i oldnorsk synes altså navnets andre ledd *torp* å være godt befestet med innarbeidet betydning: *klynge av gårder – flokke seg sammen – tett bebodd – folksomt sted*, som gir assosiasjoner til fortidsgården, gården med mange hus rundt et eller flere tun med fegater ut til beiter og åkerlapper. Allikevel en gård, -ættegården hvorfra det etter hvert blir skilt ut parter for rydding av nye gårder. Vi kan imidlertid ikke uten videre knytte navnet *Koltorp* til en så tidlig gård. *Koltorp* er nemlig et sammensatt navn og skal da ifølge gårdsnavngravskingen ikke tilhøre de eldste gårdsnavn, og da er det vel tvilsomt at prestegården er områdets første gård. Vi kan imidlertid ta en del forbehold her.

Rundt bronsealdergården Store Dal i Skjeberg ligger *-torp* gårdene Stabbetorp, Skjeltorp, Brandstorp og Gunnarstorp. Man antar at disse gårdene er fra vikingtid, 800-1000 e.Kr. eller litt før, men på grunn av den store gravplassen ved Gunnarstorp holder man det sannsynlig at de kanskje er eldre, og flere fortidsminner og oldfunn i området synes å bekrefte det. På Skjeltorps grunn er det funnet en dysse som inneholdt skår fra traktebegerkulturen, en jordbrukskultur som var etablert i Danmark, i sydlige Sverige og sydøstlige Norge allerede 4000 år f.Kr. Slike dysser blir sett som familiegraver for de første bønder, og siden denne ligger på gården Skjeltorps grunn forteller det at her var gård tidligere enn *torp*-navnet antyder. Vi kan ikke overse at det en gang i tiden kan ha skjedd et navneskifte på gården, og at det gamle navn etter hvert er blitt glemt. Forklaringen kan være så enkel.

På Gunnarstorp finner vi også noe som ikke stemmer med dateringen av *-torp* gårder til vikingtid eller litt før. Det er gravplassene og en steinring fra keltertid, 500 f.Kr.-Kr.f. Det er tydelig at det også her har vært gård lenger enn *-torp* navnet tilsier.

Likheten med prestegårdsområdet i Askim er spennende. Vår prestegård er ifølge Rygh en *-torp* gård, og vi har i likhet med på Gunnarstorp graver og en steinring fra keltertid i nærheten – indikasjoner på en meget tidlig gård i området. I tillegg har vi i området bunnlaget av en stor røys fra eldre bronsealder, som også beretter om tidlig bosetting.

-torp gårdene var fra vikingtid eller litt før, og det betyr at det var ikke nødvendig å skille ut jord fra Askimgården til prestegård, som Stene sier. Gården var der da den første kirke ble bygd. Men gården kan også ha vært eldre enn fra viking tid eller litt før. Steinringen og gravplassen på Offeret er samtidige med steinringen og gravplassen på Gunnarstorp – fra keltertid, og sett i forhold til Ryghs tolkning av prestegårdens navn: *klynge av gårder – flokke seg sammen – tett bebodd – folksomt sted*, som gir assosiasjoner til fortidsgården – til urgården, kan prestegården være urgården i dette kulturlandskapet.

Tidligere Fylkeskonservator i Vestfold Asbjørn Bakkens beskrivelse av u-gården:

«Vi vet at de gamle bygdesamfunn var helt annerledes enn da Snorre levde. Det begynte som en slekt, en slekt som eide og rådde i hele «bygda». Det begynte med at denne slekt bodde på en sentral gård, selve modergården, eller ur-gården. Her bodde slekten sammen, «de åt av samme sekk, og drakk av samme bekk», som det heter. Barna som vokste opp, flyttet ikke ut, men bygde seg et nytt hus på gården. De giftet seg med den de fikk anvisning på. Og *den opprinnelige gård besto av en mengde mindre hus*, alle tømret opp. Her holdt slekten sammen, underordnet en høvding, slektens eldste. (Sammenlign Ryghs tolkning av *torp*: «tett bebodd, folksomt sted»).

De flyttet ut på utmarksgårder om sommeren, ryddet og drev disse i den varme årstid. Familiene flyttet ut, men om vintrene flyttet de sammen igjen på ur-gården. Ingen kunne si at den gården var sin, for hele herligheten eide de sammen. Slekten rådde over alt. På denne ur-gården – la oss si det var Askim eller Eid – hadde de alt som trengtes for å leve – mat og klær, hus og krøtter. Ved å holde sammen kunne de forsvare seg. *Her hadde de også sitt kultsted*, en helligdom der de dyrket de høyere makter de trodde på, og som ga dem det de trengte; mat av jorden, fisk og vilt fra skogen, seier over fremmede ildgjerningsmenn, lykke over mennesker og dyr. Vi må se dette klart for å forstå det store trosskifte. Det kom på 900-tallet. Da nådde den kristne misjon våre bygder i Viken. Da hadde utflyttingen fra modergården for lenge siden begynt, gårdene var ikke arbeidsplasser bare om sommeren, de var blitt oppholdssted for de enkelte familier hele året, men slektens band var ennå meget sterke. Den enkelte familiefar kunne derfor ikke si: denne gård er min og den er din. Det var på en måte felleseie. Det var ikke tale om å kjøpe og selge den enkelte gård. Det var slekten som var eier, og slekten solgte ikke.

(*Her hadde de også sitt kultsted, en helligdom der de dyrket de høyere makter de trodde på, og som ga dem det de trengte; mat av jorden, fisk og vilt fra skogen, seier over fremmede ildgjerningsmenn, lykke over mennesker og dyr,»* sier Bakken.) (Offeret?)

Askheimr (Askim)

I Gårdshistorien heter det altså at Prestegården ble fradelt Askim til prestegård da bygda fik sin første prest. Det er vist at det ikke kan være riktig, og navnegranskeren Magnus Olsen bekrefter at gårder med navnet Askheimr (Askim) ikke var urgårder, men fradelt en eldre gård.

Forskerne nevner to perioder med såkalt folkevandringstid, noen 200-600, og andre 400-600 e.Kr. Man talte da såkalt «urnordisk» her i landet. Navneleddet *-heimr* plasseres vanligvis i denne tiden, men ifølge navnegranskeren Magnus Olsen kan atskillige av *heimr* navnene føres helt tilbake til tiden for Kristi fødsel. Det finnes imidlertid bevis for at *-heimr* har vært brukt også så sent som i vikingtid, 800-1000 e.Kr., og det er derfor vanskelig å tidfeste når vår første gård *Askheimr* ble ryddet.

Det er uten motforestillinger (som jeg kjenner) godtatt at bygdenavnet *Askheimr* har sin opprinnelse i gårdsnavnet *Askheimr*. Et interessant spørsmål, som så vidt jeg vet ikke er stilt før, er imidlertid om vi skal se navnet *Askheimr* som gårdsnavn alene, eller fra gammelt av også som navnet på et større område innen det område som tidligere ble kalt *Eid*.

I sammensetninger hvor første ledd bringer tanken hen på et videre område enn gården med dens nærmeste omgivelser, og det gjør uten tvil første ledd i navnet, *Ask (Askr)*, kan navnet nemlig være bygdenavn., sier Magnus Olsen. En slik idé underbygges av at i vårt gamle språk brukes *heimr* også om «verden», menneskenes felles hjem. Et eksempel på *-heimr* navn som dekker større område er *Bjarnheimr*, hvor *-heimr* er sammensatt med dyrenavnet «bjørn». Det kan selvfølgelig være så at det akkurat i Askimgårdenes område var usedvanlig mye ask, og at gårdsnavnet av den grunn har blitt *Askheimr*, men vi vet at tresorten ask var så vanlig tidligere at den sannsynligvis var like rikelig til stede i et meget større område, kanskje spesielt rikelig i det område som en gang ble bygden *Askheimr*.

Ordet *heimr* har imidlertid så langt det kan følges tilbake i de germanske språk også hatt en sterk bibetydning av det vi forstår med et sted hvor mennesker b o r, et område begrenset til en gård. Sannsynligvis er det vel i denne bibetydningen vi dette tilfelle må se navnet *Askheim*, og det bekreftes kanskje av et rettsdokument datert 12. februar 1336, hvor det står at det er utstedt på *Eid*. Det tyder på at navnet *Askheimr* på den tiden fremdeles var bare et gårdsnavn i *Eid*, og ikke bygdenavn. En bekreftelse på at det nåværende bygdenavn enda ikke var tatt i bruk, viser muligens også et kirkelig dekret fra samme tid, hvor Hovin i Spydeberg fremdeles kalles *Lysadalr*.

Forklaringen til at *Askheimr* i sin tid ble valgt til bygdenavn, finner vi sannsynligvis hos navneforskeren Rygh. Han sier nemlig at prestegårdens navn vanligvis ble bygdenavnet. Det passer jo ikke helt i Askim hvor prestegårdens navn er Koltorp, men det er mulig man på den tiden hadde samme oppfatning som sogneprest Stene og gårdshistoriekomiteen århundrer senere, at prestegården ble utskilt fra gården *Askeheimr* da bygden fikk kirke og prest, og at bygden av denne grunn burde få denne gårdens navn.

Det er meget som løfter *heimr*-gårdene opp til de gamle storgårders plan, sier Magnus Olsen. Han henviser blant annet til at når de gamle guder fikk sine boliger tildelt, bosted med veldige landområder rundt, da var det *heimr*-navn man først og fremst benyttet. Frøy bor i *Alfheimr*, Tjatse og Skade i *Prydheimr* og *Glaðsheimr* er gården hvor Odins Valhall står.

«Dette hever *-heimr* gårdene opp over de jevne bønders nivå, *men også ved -heimr klassen blir sluttresultatet: sekundært i forhold til eldre bebyggelse*», sier navnegranskeren. *Askheimr* er altså en sekundærgård, en gang ble ryddet i en eldre gårds område – kanskje en urgård?

Gudim

Det er av noen hevdet at Gudim er første og eldste gård i området, men det kan ikke stemme. Gudim er en *-vin* gård, og det viser at gården er ryddet i de første 200 år e.Kr., eller noe før. Opprinnelig var trolig gårdens navn *Gudvin*, sammensatt av *Gud* og *vin*. *Vin* betyr eng, naturlig gresslette eller england, og noen tolker derfor navnet som *gudenes eng*. Navnet tyder på at det på gården var et kultsted, eller at gården var ryddet nær et kultsted for et større område, kanskje anlagt på en større gårds område. Slike kultsteder lå ofte i en lund eller på et høytliggende sted, iblant innrammet av en steinring, og gjorde tjeneste som en offerplass.

Ved Gudim kan vi fremdeles påvise både kultstedet og offerplassen, tett inn til veien fra vestre Askim til Gudim. På høyden, straks før veien faller nedover mot Gudimgårdene, er det et gravfelt med 10 registrerte gravhauger og bunnlaget av en stor bronsealderrøys. Tett inn til gravhaugene ligger det rester av en steinring som kanskje var en ramme rundt offerplassen. Gårdsnavnet *Gudvin*, *gudenes eng*, steinringen som kan ha vært en ramme rundt en offerplass, og folketradisjonens navn på stedet, Offeret, må sannsynligvis kunne tolkes som en bekreftelse på både offerplass og kultsted. Vi må kunne anta at da gården ble navnsatt til «*gudenes eng*», var det ut fra en tradisjon i området om at dette var hellig grunn, og det tyder på at offerplassen var på plass før gården ble ryddet.

Det er derfor sannsynlig at kultstedet er eldre enn gården Gudim, og bronsealderrøysa og steinringen synes å bekrefte det. Røysa, datert til eldre bronsealder, 1800/1500-500 f.Kr., og steinringen fra keltertid, 500 f.Kr.-Kr.f., viser at det var bosetting i området langt før Gudim ble ryddet i eldre romertid. Det er tydelig at vi trenger en tidligere gård i området for å kunne forklare røys og steinring.

Tidlig kirke

Kirken ligger i kjerneområdet. Men bekrefter den en urgård i et forhistorisk kjerneområde? Nei, verken steinkirken fra slutten av 1100-årene eller nåværende kirke bekrefter det, men en tidlig, liten privat kirke i området vil være en bekreftelse.

Men var det en tidlig kirke i området der den nåværende kirker ligger? Einar Bjorvand mener det sannsynligvis var en liten, tidlig trekirke i kirkeområdet før steinkjerka ble bygd. Tidligere Fylkeskonservator i Vestfold, Asbjørn Bakken mener det samme. Kristendommen kom til Viken i slutten av 900-årene e.Kr., og det ble bygd kirker, sier han. Ikke de store kirkene, men små, private kirker og gårdskapell av storbonden eller høvdingen for egne midler på egen grunn. Bakken hevder også at det i Askim ble bygd en liten trekirke da kristendommen kom til bygda, i følge ham i slutten av 900-årene e.Kr., og at steinkirken senere ble bygd rundt trekirken, som ble brukt til kirkelige handlinger fram til steinkirken kunne tas i bruk.

Ideen er interessant. Arkeolog Kjersti Holien Kristoffersen har påvist at Mære kirke ble bygd rundt en liten trekirke: *I Trøndelag har det blitt funnet rester etter en 1. generasjonskirke i tilknytning til Mære kirke. Det ble utført arkeologiske utgravninger i Mære kirke i 1966-67, og i forbindelse med dette arbeidet ble det funnet rester etter ei trekirke innenfor skipet til den nåværende steinkirka. Koret i trekirka målte ca 3,5 x 3,5 m, mens skipet var ca 6,5 m bredt og 10,5 m langt. Det er klart at steinkirka ble påbegynt mens trekirka enda var i bruk, og at trekirka ble revet i løpet av andre halvdel av 1100-tallet (Lidén 1999:23-25).*

Interessant er det også at det er et gravfelt i kirkeområdet i Askim (i urnelund). Dr. filos/arkeolog Jan Brendalsmo hevder nemlig ... *at de kristne gravplassene som ble anlagt på øttebakken (gårdens gravfelt) i den tidlige kristne fasen ...*

De store kirkene vi har her i distriktet ble bygd i slutten av andre halvdel av 1100-årene. Det var da gått 150-200 år siden den nye kult kom til distriktet, og det må være innlysende at i vårt klima kunne ikke de katolske messer gjennomføres i friluft hele denne tiden. Dette er forøkt forklart med at bonden som bygde den første kirke også foresto de kirkelige handlinger til det kom en prest, og at handlingene forgikk i hans hus. Men er det sannsynlig at de senere generasjoner ville fortsette slik fram til hovedkirken ble bygd, kanskje 150 år senere? Trolig ikke, det synes som de små tidlige private kirker var nødvendige.

En forsker ved NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning) som jeg har hatt kontakt med i forbindelse med sagnkirker og kirkerelaterte stedsnavn, dr. philos Jan Brendalsmo, hevder da også at det tidlig i kristen tid ble bygd små private kirker. Han viser til flere eksempler på at arkeologiske undersøkelser på steder hvor det ifølge sagn, eller kirkerelatert stedsnavn, sto en tidlig kirke, har bekreftet sagnet, eller at stedsnavnet har sin opprinnelse i en tidlig kirke på stedet. Det er derfor ikke noen grunn til å betvile at det ble bygd kirker i tidlig kristen tid, og hvorfor da ikke også i Askim?

Kirkehistorien bekrefter da også de små tidlige kirkene. Sommeren 826 lot den danske konge Harald Klak seg døpe. Av keiser Ludvig i Tyskland fikk han en misjonær ved navn Ansgar, som sammen med en klosterbror ved navn Autbert begynte kristningen av Danmark, og bygging av misjonskirker. Et par år senere mottar keiser Ludvig et uformelt budskap fra svenskekongen hvor det blir meddelt at han ikke ville legge hindringer i veien for en kristen forkynnelse i Sverige. Året 829 blir derfor misjonæren Ansgar sendt til Sverige, ledsaget av munken Vitmar. De kommer omsider fram til Birka i Malaren hvor en mann ved navn Hergeir lar dem bygge kirke på sin jord. Hergeir var sannsynligvis en mektig mann i området, for man vet fra den tidligere misjonsvirksomheten i Europa, at misjonærene oppsøkte de mektigste mennene fordi de visste at hvis de tok ved den nye kult, fulgte deres folk og allmuen med.

Dette ble mønstret også for kristningen av Viken (fra Gøta elv – Langesundsunds-fjorden i syd, til Oslo-Aker i nord). Adam av Bremen beretter at erkebiskop Adaldag av Danmark i sin iver etter å spre kristendommen vigslet mange biskoper som dro hver og en vidt omkring med sin forkynnelse. «Slik foregikk det bortenfor Danmark, i Norge og Sverige», sier Adam, og Norge blir her tolket som deler av Viken.

Det er derfor mulig det kan være en kjerne av sannhet i sagnet i Eidsberg som forteller at i fjern fortid kom det en munk til Eidsberg, som forkynte kristendommen og bygde kirke der Eidsbergkirken står i dag. Vi har faktisk også en liten indikasjon på at det en gang i misjonsperioden var en biskop fra Ribe i Danmark i Eidsberg. Under et restaureringsarbeid ved Eidsberg kirke ble det funnet en stein fra den første steinkirken med runeinnskriften *ODINKAR*. Dette er interessant for det er kjent at Olav den hellige inviterte biskop Odinkar fra Ribe til å drive misjonsvirksomhet i Viken, og det er vel da ikke usannsynlig at han er «munken» som ifølge et sagn bygget den første kirke i Eidsberg. At hans navn er hugd inn i en stein fra den første steinkirken på stedet, den romanske kirken fra andre halvdel av 1100-tallet, bekrefter muligens det, og kan bero på, som det er foreslått, at man på den måten ville minnes den første kirkebygger i bygda da man bygde steinkirken.

Et misjonsbesøk i Eidsberg er ikke usannsynlig. Glomma var en av de viktigste ferdselsårene i Norge på den tiden, og vi må kunne anta at ivrige misjonærer benyttet seg av den så langt den var seilbar når de var ute på sine kristningsoppdrag. Hvis det forholder seg slik er det ikke usannsynlig at bygdene på begge sider av Glomma, så langt den var seilbar, ble oppsøkt av misjonerende munk, prester eller biskoper langt før Olav Trygvasson gikk i land på Moster, og at tidlige misjonskirker ble bygd i bygdene på begge sider av elven. Var det en nidkjær misjonerende biskop i Eidsberg må vi kunne regne det som sannsynlig at han også oppsøkte en mektig bonde eller liten høvding også i Skiptvet, Askim, Trøgstad og Spydeberg.

Men det var så fattige forhold i Askim på den tiden at man ikke hadde råd til å bygge kirke, hevdet en lokalhistoriker for noen år siden. Det er nok riktig at Askimsamfunnet var fattig i tiden rundt år 1000 e.Kr., men det var ikke lokalsamfunnet som bygde de første kirker. Ifølge kirkehistorien var det storbonden eller høvdingen som var kirkebygger med egne midler på egen grunn.

«I vikingtid og tidlig middelalder var det for dem som ville forsvare en posisjon eller ville bygge seg opp en maktbasis, kanskje en viktigere strategi å bygge kirke og holde prest, enn å slåss militært. Religion var limet som bandt mennesker sammen, og kirken var stedet der kirkebyggerens makt ble synlig for så vel menigheten som for de som reiste forbi», sier Jan Brendalsmo.

«... synlig for de som reiste forbi ...» er interessant i dette tilfelle på grunn av de to gjennomgående ferdselsårene i kjerneområdet

Offerplassen i kjerneområdet

Kirkene ble ofte bygd på eller i nærheten av et kultsted, hevder tidligere riksantikvar Harry Fett, og en bekreftelse av det har vi i det skisserte kjerneområdet. Litt nord for kirken og det potensielle tunet på den potensielle urgården, ligger Offeret, en kultplass med spor fra keltertid, kanskje helt fra eldre bronsealder. Bronsealder-røysa ble plassert på høyden på grunn av utsikt, men i dette tilfelle kanskje

også i kombinasjon med at det her var et hellig sted allerede så langt tilbake.

At det i hvert fall senere var et kultsted på denne høyden er sannsynlig. Stedet heter ifølge en gammel tradisjon Offeret, og at det var en offerplass bekreftes sannsynligvis av steinringen midt på høyden. Kultsted bekreftes trolig også av Fett, som sier at «tidligst har guderne hos oss vært dyrket i innviede lunde, skoge på høider og vel også i grotter». Tacitus hevder det samme: «I oldtiden var det ikke templer og gudestøtter, man dyrket sine naturguddommer i hellige lunder.»

Men det er mer enn navnet Offeret, bronsealderroyssa og nærheten til kirken som er interessant på denne høyden. Midt på høyden fant jeg for noen år siden fem store steiner, en rest av en steinsirkel. Sirkelen er trolig et hegn rundt en hellig plass, kanskje en offerplass, men ifølge konservator Kalhovd kan den også omslutte en eller flere flatmarksgraver. At det sannsynligvis er i hvert fall én grav innenfor sirkelen, bekreftes kanskje av at en eldre dame i området husker det for mange år siden lå ei lita steinrøys i midten av steinringen.

Sirkelen er imidlertid meget mer spennende enn et hegn rundt graver og offerplass. Med hjelp av Klaus Landfald og Øivind Riseberg fra Teknisk Etat, fikk jeg utført en nøyaktig oppmåling av steinringen, og denne måling viste at tre av de fem steinene ligger med senter nøyaktig på en sirkel, mens de øvrige to ligger utenfor sirkelen, den ene med siden inn til sirkelen, den andre litt utenfor. (Global Positioning System). Og ikke nok med det, senter på den ene av de to steinene utenfor sirkelen ligger på en linje som trukket fra sirkelens sentrum peker mot soloppgang ved sommersolhverv, et viktig tidspunkt i hedensk tid. Steinringen er av konservator Kalhovd datert til keltertid, 500 f.Kr.-Kr.f.

Den ene steinenes plassering i forhold til solen, forteller at ringen sannsynligvis er konstruert av soltilbedere, og når den er datert til keltertid, er Harald Olsens beskrivelse av kelternes religion interessant: *Det begynte med naturhelligdommer, for eksempel på høyder. Over tid skjer det en utvikling av de opprinnelige naturhelligdommer som hellige steder. Det skjer som en markering av stedet som spesielt, for eksempel med steiner. Det kunne være enkeltsteiner, grupper av steiner eller steinsirkler, som sannsynligvis har tilknytning til soltilbedelse.*

Det synes derfor som den keltiske kultur, eller deler av den, var kjent i kjerneområdet for nær 4 tusen år siden, og det kan trolig forklares med bygdas nærhet til Glomma, datidens E-18, hvor det sannsynligvis allerede den gang kom farende folk fra den andre siden av havet. En indikasjon på at det allerede tidlig til vårt distrikt var nådd kunnskap om kelternes religion er kanskje hellekista på Hylli i Spydeberg. Ideen om denne form for gravsted må til Spydeberg ha kommet sydfra, og hvorfor da ikke også kunnskap til Askim om kelternes steinringer og markering av soltilbedelse?

